KĄ ANKSTYVIEJI RAŠYTINIAI ŠALTINIAI BYLOJA APIE KREIVOSIOS PILIES VIETĄ

STEPHEN C. ROWELL
Lietuvos istorijos institutas

Istorikas Stephenas C. Rowellas, tyrinėjantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kitų Rytų Europos šalių viduramžių istoriją, su žurnalo Lietuvos pilys *redakcija bendradarbiauja nuo 3-iojo numerio, išleisto 2008 m. Mokslininkas įsitraukė į Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcijos ir Lietuvos istorijos instituto bendradarbiavimo programą, kurioje numatytas istorinių šaltinių apie Vilniaus pilis kaupimas ir analizė.*

Savaime suprantama, kad mįslės visada traukia dėmesį ir sukelia norą išsiaiškinti tai, apie ką beveik niekas nežinoma. Taip žmonės atveria kelius platesnei vaizduotei. Žinoma, kad vėlyvaisiais viduramžiais būta trijų pilių: Žemutinės, Aukštutinės ir Kreivosios. Apie pirmąsias dvi tvirtoves mums kalba įvairūs šaltiniai – rašytiniai, vaizdo, archeologiniai. Apie trečiąją, kurios net buvimo vieta nežinoma, kuriama nemažai teorijų ir mitų. Šio straipsnio tikslas – pristatyti ankstyviausius išlikusius rašytinius šaltinius, kurie mini šią pilį, pateikiant kartu tekstologinę šių paminklų analizę. Šiuos šaltinius, sukurtus XIV–XV a., galima suskirstyti į keletą bendrų dokumentinių ir naratyvinių kategorijų. Skaitytojas suras pagrindinius čia tyrinėjamus dokumentus straipsnio pabaigoje esančiame priede. Prieš skaitant šį straipsnį-komentarą patartina susipažinti su šiais raštais.[1]

Tekstų, tiesiai bylojančių apie Kreivąją pilį, nėra daug, o jų patikimumas ir informatyvumas nevienodi. Jie kalba arba apie pilies sunaikinimą 1390 m., arba apie prie jos buvusį nekilnojimąjį turtą.[2] Čia turime omenyje itin įtartiną 1422 m. Manvydų altoriaus fundacijos dokumentą. 1390 m. dokumentai teikia duomenų apie pilies apgultį ir tos kovos pabaigą, iš jų galima atkurti tos vietos fizinį vaizdą (ji stovėjo ant kalno, pastatyta iš medžio, į ją galėjo tilpti iki 3000 žmonių, ji kartu su kalnu buvo visiškai nuniokota). Tokius duomenis teikia du Vokiečių ordino didžiojo komtūro Konrado Valenrodo (Konrad von Wallenrode) laiškai, skirti visiems krikščionims kartu ir vokiečių karaliui Vaclovui Liuksemburgiečiui atskirai. Svarbių papildomų smulkmenų apie kasdienius Vilniaus apgulties reikalus galima surasti anglo kryžiaus žygio dalyvio, Derbio grafo Henriko Bolingbroko (Henry Bolingbroke) sąskaitų įrašuose. Tačiau tuolaikiniams raštų rašytojams labiau rūpėjo ginčai dėl žiaurių Karigailos Algirdaičio žūties aplinkybių nei topografiniai pilies aprašymai. Žinoma, kad pilis buvo medinė; tam, kad galėtų ją pulti, trys priešų kariuomenės persikėlė per Nerį iš vakarų (Maišiagalos ir Panerių kryptimis). Vokiečių šaltiniai (tiesioginiai, kaip ir glaudžiai su jais susiję metraštiniai) mini Nerį. Lenkijos Herodotas, Janas Dlugošas, kalba apie Vilnią. Trečiasis Lietuvos metraščio sąvadas, Bychovco kronika, taip pat kalba apie Vilnią, nors aišku, kad tai klaida (iš kitų žodžių, pvz., keistos kalbos apie Šeškinę, suprantame, kad turėta omeny Neris). Johanas Posilgė (Johann von Posilge), vienas ankstyviausių šią temą nagrinėjusių Prūsijos metraštininkų, medinę pilį vadino *obirste*. Jogaila teigė, kad jo brolis bandė pabėgti iš pilies „į kitą, žemesnę pilį". 1394 m. kryžiuočiams sugrįžus Vilniun, priešai įrengė savo stovyklą už pilies (*statuerunt stacionem retro castrum*), o lietuviai išėjo į senosios pilies vietą ant kalno (t. y. Kreivąją pilį), idant galėtų geriau kryžiuočius pulti.[3]

Turime dvi svarbias naratyvinių šaltinių grupes: vieną iš Prūsijos, kitą iš Lenkijos. Ankstyvesnę grupę sudaro Prūsijoje sukurti metraščiai. Vygandas Marburgietis, Vokiečių ordino didžiojo magistro heroldas, nors pats ir ne to ordino narys, 1394 m. pabaigė vokiškai eiliuotą kroniką, kuri 1464 m. J. Dlugošo užsakymu buvo išversta į lotynų kalbą.[4] Jis pabrėžė ragainiečių dalyvavimą užpuolime (šitie kariai pirmi persikėlė per Nerį, o jų veiksmai minimi anglų karvedžio H. Bolingbroko sąskaitose). Medinė pilis greitai užkariaujama, Karigaila nužudomas, tiltu, pastatytu per Nerį, lietuviai ateina prekiauti su priešų kariais (kaip žinoma, pvz., iš H. Bolingbroko sąskaitų). Pasak Vygando, visoje kovoje dėl Vilniaus žuvo arba buvo išvesta nelaisvėn per 7000 žmonių. Šis skaičius daugiau kaip dvigubai didesnis už K. Valenrodo minėtus 1000 žuvusių karių ir 2000 senyvo amžiaus ir jaunų belaisvių arba J. Posilgės 2000 *gefangen und geslagen*. Jogaila pranešė Konstancos suvažiavimo tėvams apie *multa millia* aukas, o J. Dlugošas teigė, kad Kreivojoje pilyje žuvo 14 000. Tikriausiai šis neįtikėtinai didelis skaičius paimtas iš Zbignevo Olešnickio 1422 m. įrodymų Lenkijos byloje prieš ordiną popiežiaus Martyno V nuncijaus Antano Zeno akivaizdoje. Viduramžių šaltiniuose minimi skaičiai dažnai nepatikimi, beveik visada įtartinai apvalūs ir įspūdingi (išskyrus ataskaitų knygas, kur iždininkas atsakydavo už kiekvieną išleistą skatiką).[5] Z. Olešnickio ir J. Dlugošo skaičiai aiškiai padidinti.

Iš Torunės turime apie 1410 m. nežinomo pranciškono sudarytą metraštį, kuris trumpai drūtai pasakoja apie ilgą karo žygį. Torunės miestiečiai šiam reikalui parengė ordinui 60 raitelių ir 170 pėstininkų, todėl nekeista, kad apie žygį byloja ir miesto metraštininkas.[6] Jis mini „pirmosios nemūrinės Vilniaus pilies užkariavimą". XIV a. pabaigoje dar vienas pranciškonas, Detmaras iš Liubeko, savo Liubeko kronikos tęsinyje trumpai pamini kovą dėl Vilniaus, nors apie pilis neužsimena.[7] Jis kalba apie Jogailą su 4000 karių, kuris lietuvių nemėgo.

Bene daugiausia apie 1390 m. įvykius rašo Johanas Posilgė. Jis buvo Pomezanijos vyskupijos Resinburgo (dab. Prabuty) oficiolas, sudarė 1360–1405 m. įvykių kroniką lotynų kalba. J. Posilgei mirus (1405 m.), jo darbas

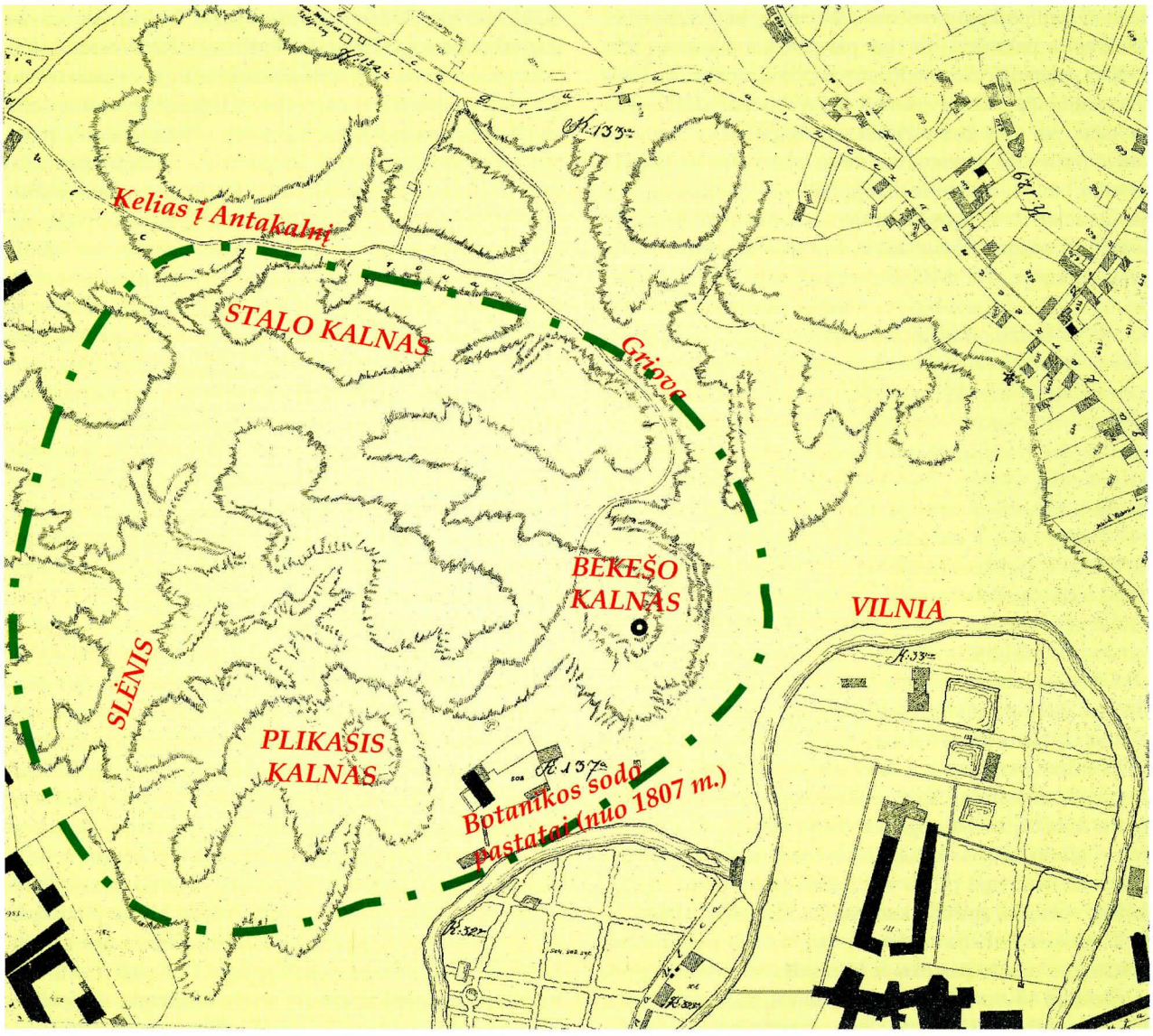

1 pav. Kreivosios pilies kalvynas 1808 m. Vilniaus miesto plane.
The Curvum Castrum hill land in the 1808 plan of the city of Vilnius.

iki 1419 m. pratęstas vokiečių kalba. Išliko tik vokiškas lotyniškojo originalo vertimas.[8] Pastačius du tiltus per Nerį, trys kariuomenės (viena vadovaujama Livonijos magistro, antra susidariusi iš Vytauto vadovaujamų lietuvių ir žemaičių, o trečioji su Prūsijos maršalu) rugsėjo 4 d. apgulė aukštąją (iš tiesų Kreivąją) pilį, naudodami arbaletus, laidynes ir katapultus, šturmavo pilį ir ją visiškai nukariavo. Tenai žuvo arba pakliuvo nelaisvėn du tūkstančiai žmonių. Daugelis jų žuvo kilus sąmyšiui. Visi šie duomenys sutampa su Konrado Valenrodo 1390 m. laiškuose Romos imperatoriui Vaclovui ir visiems pateikta informacija. J. Posilgė taip pat aprašo ilgus nesėkmingus bandymus užkariauti kitas dvi pilis – jų stovykla didelė ir gerai aprūpinta mėsa ir grūdais (kaip iš šalies patvirtina ir H. Bolingbroko ataskaita; K. Valenrodas taip pat panašiai aprašo ordino stovyklą). J. Posilgė irgi paliudija H. Bolingbroko lankininkų nuopelnus užkariaujant Kreivąją pilį. Tai ankstyviausias ir išsamiausias Vokiečių ordino šaltinis, kuris aprašo Kreivosios pilies sunaikinimą: puolama iš vakarų, Neries pusės, su patrankomis ir anglų lankininkų pagalba aukšta pilis užkariaujama; panikos ir netvarkos sąlygomis žūsta ir paimama nelaisvėn 2000 žmonių.

Po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties J. Posilgės teksto pagrindu padaryta Prūsijos metraščių santrauka, išlikusi tik viename Kembridžo universiteto Dievo Kūno kolegijos bibliotekoje saugomame rankraštyje. Tai vienintelis žinomas prūsų šaltinis, kuris 1390 m. užkariautą Vilniaus medinę (J. Posilgės žodžiais, *obirste*, aukštutinę) pilį vadina Kreivąja, *Crumme*.

Prūsų metraščiais naudojosi ir pagrindinis Lenkijos kronikininkas Janas Dlugošas, kuris dešimtoje savo veikalo *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* knygoje aprašė 1390 m. Vilniaus užpuolimą.[9] J. Dlugošas sukūrė įvykių iki 1406 m. aprašymus tarp 1459 ir 1463 m., jis nuolat taisė savo tekstą, įrašydamas papildomas pastraipas autografinio rankraščio pakraštyje, kaip puikiai rodo D. Turkowskos redakcija.[10] Kalbėdamas apie 1390 m. įvykius pakraštyje jis kartoja žinias apie Moskoževskio veiksmus ir giria Vilniaus pilių gynėjus lenkus ir jų taktiką

naudoti kailius kaip bombardų sviedinių amortizatorius. Rankraščio pakraštyje jis taip pat pateikia duomenų apie 1390 m. rugpjūčio Senojo Kauno puolimą ir negausių žinių apie ordino žygį iki atvykstant ligi Vilniaus.[11] J. Dlugošo veikalas yra toks kompleksiškas, visapusiškas ir platus, kad jo profesijos įpėdiniams atrodo tarsi visažinis šaltinis, istorikų biblija, ir kaip ir tikrąją Bibliją ji cituoja ne vien tik geručiai. J. Dlugošas turėjo savo tikslų (visų pirma pagerbti Lenkijos Karalystės veiksmus ir jos didvyrius) ir savo trūkumų. Jis aiškiai painioja tam tikras detales (kartais tyčia, dažniausiai per klaidą), pvz., upę, per kurią persikėlė kryžiuočių kariai, vadina Vilnia, nors pačių kryžiuočių šaltiniai aiškiai mini Nerį, Hohenšteino grafo žūties vietą (Visevaldą) perkėlė į Vilnių. Rašydamas apie 1390 m. įvykius, J. Dlugošas aiškiai remiasi Vygando Marburgiečio duomenimis apie H. Bolingbroko dalyvavimą žygyje. Jis naudojosi ir oficialiais lenkų tekstais (Jogailos skundu Konstancos suvažiavimui, 1422 m. lenkų byla prieš Vokiečių ordiną, atskira informacija apie Moskoževskio nuopelnus). Iš jo pasakojimo galima suprasti, kad Kreivoji pilis buvo puolama iš vakarų pusės, nuo Neries (kurią, kaip jau minėta, jis klaidingai vadina Vilnia).

Lietuvos metraščiai nėra lengvai suprantamas šaltinis. Tekstas dažniausiai daugiasluoksnis, tarsi tendencinga įvairių raštų kompiliacija, o ne tiesioginis įvykių liudininkas. Antrasis sąvadas yra maždaug J. Dlugošo kronikos laikotarpio. Apie (nedatuotus) 1390 m. įvykius metraštininkas kalba negausiai: atvykęs su savo kariais ties Vilniumi, didysis kunigaikštis Vytautas pradėjo pirma šturmuoti Kreivąją pilį ir nuniokojo ją su patrankomis. Paskui vokiečiai nužudė kunigaikštį Skirgailą Algirdaitį. O Lenkijos karaliaus lenkų įgula, buvusi tuomet Aukštojoje pilyje, pasiliko ir kunigaikščio Vytauto į pilį neįsileido. Didysis kunigaikštis Vytautas, paėmęs Kreivąją pilį ir nuniokojęs Lietuvos žemę, sugrįžo pas vokiečius. Nors čia mes nesužinome jokių naujų faktų, tačiau metraštininko požiūris į tai, kas atsitiko, yra kitoks: Vytautas užkariauja pilį; vokiečiai kalti dėl Skirgailos (Karigailos) žūties. Tą patį sako ir trečiasis Lietuvos metraščio sąvadas, vadinamas Bychovco kronika. Tas tekstas kompiliuotas iki 1540 m. Jis papildo antrąjį sąvadą neva naujais duomenimis. Peržiūrėjus atidžiau šias naujoves, aišku, kad jos tikriausiai paimtos iš J. Dlugošo kronikos arba kito bendro šaltinio turint tikslą paaiškinti Vytauto žengimą į LDK sostą. Ši teksto dalis sujungia atskirus antrojo sąvado pasakojimus apie XIV a. pabaigos įvykius. Svarbu suprasti, kad žodinė tradicija galioja dažniausiai iki trijų kartų (aš, tėvas, senelis) ir kad Lietuvos metraščio sudarytojas, nors kartais rašė šnekamuoju stiliumi, buvo išsilavinęs, literatūrą išmanantis kūrėjas. Jis supainioja Skirgailą ir Karigailą (kaip ir daugelis autorių), supainioja įvykius. Tai, kas rašoma apie kautynes su Skirgaila ties Šeškine, iš tiesų tinka rugpjūčio 28 d. kovai prie Visevaldo, kur nukariaujamas Skirgaila ir 3 kunigaikščiai su 11 bajorų.[12] Jerzy Ochmańskis klysta, cituodamas šią teksto dalį kaip Bychovco metraštininko naujovių autentiškumo įrodymą.[13] Skirgaila tikrai perplaukė Nerį, bet ne Vilniuje. Šeškinė yra Neries paminėjimo kompiliatoriaus metraštyje racionalizacija. Pakartota Kreivosios pilies istorija siekiama prijungti atskirus antrojo sąvado teksto gabalus ir parodyti (klaidingai), kaip Vytautas tapo didžiuoju kunigaikščiu. Vytautas užkariauja pilį (nors vokiečiai jam patarinėja, kaip geriau naudotis patrankų jėga), Vytautas paima Skirgailą (Karigailą) nelaisvėn, bet apie pastarojo žūtį nė žodžio, ir sudeginęs Kreivąją pilį jis tampa Lietuvos valdovu. Čia nėra nieko, ko nebūta J. Posilgės metraštyje (išskyrus Vytauto epopėją). Vokiečių patarimai šaudyti į patį kalną, o ne į (medinės) pilies sienas taip pat tikriausiai yra nelogiška žinių, kaip lenkų garnizonas apgynė kitas, mūrines Vilniaus pilis nuo bombardų, arba XVI a. kalno įvaizdžio racionalizacija. Iš esmės Lietuvos metraščiai mums nieko naujo nepasako apie Kreivąją pilį. 1582 m. Karaliaučiuje spausdintoje kronikoje Motiejus Strijkovskis teigia, kad Žemutinė pilis pastatyta kreivajame slėnyje prie Neries bei Vilnios upių ir kad būtent Žemutinė pilis vadinosi Kreivąja. Aišku, kad tokiam teiginiui prieštarauja XIV ir XV a. šaltiniai.[14]

Apibendrinant galima teigti, kad trys Vokiečių ordino kariuomenės atžygiavo iš vakarų pusės, iš Maišiagalos (kur taip pat būta kautynių) ir Panerių, o persikėlusios per Nerį puolė aukštą medinę pilį su bombardomis (patrankomis), laidynėmis, katapultomis. Karo technika (apgulties mašinos) naudota kartu su lankininkų ir inžinierių (kasėjų) pagalba. Šeštą dieną sudegė pilis, kurioje buvo pasislėpę daugelis (pora tūkstančių) vietinių gyventojų. Bijodami gaisrų ir sutrikę patys lietuviai išdavė pilį priešams, ir šie ją visiškai nuniokojo ir sudegino. Nors Vytautas su vokiečiais laikė apgulę kitas netoliese esančias Vilniaus pilis kone penkias savaites, tačiau dėl numatomų blogų oro sąlygų, kurios grasino pabloginti kelius atgal į Prūsiją, ir prie kitų miesto pilių patirtų nesėkmių priešai pasitraukė iš Lietuvos kartu su belaisviais ir 2000 pabėgėlių.

Apie terminologiją

Šaltiniai skirtingai vadina Vilniaus vietovę, kurią 1390 m. rugsėjo mėnesį suniokojo Vytauto kariai. Anglų ataskaitose minima *civitas* arba *castrum de Welle*; Tomas Volsingemas (Thomas Walsingham) savo kronikoje mini Vilniaus *civitas* ir *castellum*; tuometiniai vokiečių šaltiniai kalba apie *hulczene, holczin hus*. Torunės metraštininkas sako panašiai: *castrum Vilne non muratum*, J. Posilgė, kalbėdamas apie *obirste hus*, yra išimtis. Vytauto užkariauta pilis vėliau sukurtoje Kembridžo Prūsijos metraščio santraukoje vadinama *Crumme hus*.

Vokiečių kalba *Hus* reiškia namą, gyvenamąjį pastatą, rūmus, pilį ir kartu šeimyną.[15] *Castrum* viduramžių tekstuose taip pat turi daug reikšmių – sienomis apjuostas miestelis, pilis, tvirtovė, vyskupo miestas, įtvirtinta karaliaus rezidencija.[16] Šiuo atveju šis žodis reiškia įtvirtintą gyvenvietę, tvirtovę, citadelę, (karinę) prieglaudą. Tą pačią reikšmę turi ir rusų žodis *город*: seniausioji reikšmė – *военное укрепление* arba *территория внутри укрепления*.[17] Iš tokių pradmenų, kaip ir Vakarų Europoje, kyla dabartinis reiškinys – miestas. Čia cituojamas straipsnis apie XVI a. rusų kalbos

tekstus dėl to, kad išlikę Lietuvos metraščių sąvadai rašyti būtent tame šimtmetyje. Tarp Vakarų ir Rytų šaltinių žodynų šiuo atveju nėra nei prieštaravimų, nei esminių skirtumų. Mūsų tekstai kalba apie tvirtovę, įtvirtintą gyvenvietę, kurią galima vadinti pilimi (arba miestu, turint omenyje, kad šiuo atveju abu žodžiai – sinonimai). Lieka išsiaiškinti lemtingo žodžio *kreivoji* reikšmę.

Kaip žinome, mūsų tvirtovę pirmasis *curvum* pavadino Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila savo 1416 m. Konstancos suvažiavimui pateiktame skunde, t. y. jau praėjus daugiau kaip dviem dešimtmečiams po tvirtovės sunaikinimo. Dar vėliau vokiškas *curvum* variantas *Crumme* pirmąsyk (kiek žinome) pavartojamas Kembridžo prūsų metraščių santraukoje. Daugelyje vietų tos santraukos sudarytojas aiškiai naudojosi J. Posilgės apie 1419 m. parašyta kronika, bet šįkart jis turėjo kitą šaltinį. Ši santrauka sudaryta mirus Vytautui. Paskutinėje jos pastraipoje minima didžiojo kunigaikščio mirtis ir Švitrigailos išrinkimas Lietuvos valdovu. 1422 m. liepa datuotame Mantvydo altoriaus fundavimo rašte minimas *castrum curvum*, kaip ir tų metų rugsėjo mėnesį popiežiaus nuncijaus teisme pateiktame Zbignevo Olešnickio liudijime. J. Dlugošas jau prieš 1456 m. (tikriausiai) rašo apie *castrum curvum*, o Lietuvos metraščiai taip pat nuo XV a. vidurio kalba apie *Krivii gorod*. Visi trys žodžiai turi tą pačią prasmę, būtent „kreivas", „vingiuotas", „netiesus". Verta pažymėti, kad pilis įgavo tokį pavadinimą tiktai praėjus keletui dešimtmečių po jos sunaikinimo. Pirmieji šaltiniai kalba apie medinę pilį, tvirtovę be akmeninės sienos. Argi jos kreivumas – ne Vytauto patrankų padarinys?

Kartais vėlyvesniuose, antikvarinio pobūdžio tekstuose ši pilis siejama su legendinio pagonių žynio Krivės vardu. Nėra jokių įrodymų, kad toks tikrai gyveno Lietuvoje (jis minimas Petro Dusburgiečio kronikoje kaip *prūsų* veikėjas – argi ne seniai atėjo laikas laikyti visus baltus lietuviais, visus germanus vokiečiais?) arba Vilniuje. Jei pilis būtų Krivės pilimi, tai būtų *Kriwehus* (vokiškai) arba *Krivecastrum*, *Castrum Krive* (lotyniškai). Viduramžių metraštininkai neversdavo tikrinių vardų būdvardžiais, kaip puikiai matyti Vokiečių ordino žygių kelių aprašymuose (*Wegeberichte*).[18]

Šaltinių klystkeliai?

Visai neseniai dr. B. R. Vitkauskienė publikavo naujus duomenis apie Kreivosios pilies lokalizacijos istoriografiją, kurie kelia klausimą: ar Ghillebert'as de Lannoy aprašo Kreivąją pilį? Tokią teoriją tarpukariu pristatė Vilniaus tyrinėtojas Z. M. Čaikovskis.[19] Apie buvusią medinę pilį kaip Kreivąją pirmasis mums žinomas išlikęs šaltinis, Jogailos skundas, bylojo 1416 m. G. de Lannoy pirmąsyk apsilankė Vilniuje 1414 m. Jis rašo: „...*et oudit chastel et fermete se tient coustumierement ledit duc Witholt prince de Letau et y tient sa court [et au dict chastel et fermete tient coustummierement le dict ducq Wittolt prinche de Leuttau sa courte] et sa demeure. Et court dempres ledit chastel une riviere qui tire et maine son cours et ses eaues parmy* ***la ville dembas*** *laquelle riviere se nomme le Wilne [et y queurt une riviere empres le dict chastel laquelle vat parmi* ***la ville den bas*** *appellee la Wilne]. Et nest point la ville fermee mais est longue et estroitte de haut en bas tres mal amaissonnee de maisons de bois [ammayssonnee toute de bois].*[20] Vert.: „...toje pilyje ir aptvare paprastai gyvena minėtas kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas, ir tenai jis turi savo dvarą ir būstinę. Prie minėtos pilies teka upė, kuri plukdo savo srovę ir vandenis pro **žemiau esantį miestą,** o ta upė vadinasi Vilnia. O tas miestas nėra įtvirtintas iš viso; jis yra ilgas ir siauras nuo viršaus iki apačios, labai vargingai užstatytas mediniais namais."

Perskaičius šį tekstą, galima būtų sakyti, kad netoli Vytauto būstinės tekėjo upė, kuri kirto kreivoką miestą (jis yra ilgas ir siauras). Ar čia kalbama apie Kreivąją pilį? Reikia nepamiršti, kad Jogailos skunde ir Kembridžo santraukoje minima *castrum curvum, crumme hus*, *grod*, kuris yra tvirtovė (o prancūziškai tai būtų *chastel*), o ne tai, kas dabar vadinama miestu (*ville*). G. de Lannoy aiškiai kalba apie miestą, kuris yra kreivokas, nors tas žodis tekste nevartojamas, o ne apie pilį. Žodžiai, kuriais jis aprašinėja šį miestą (tiksliau, šią miesto dalį), *den bas, dembas*, reiškė ir toliau šiomis dienomis reiškia „esantis apačioje", „apatinis", „apačios". Z. M. Čaikovskis neteisingai apkaltina Joachimą Lelevelį, esą nesupratusį prancūziško žodžio formos ir reikšmės.[21] Frazė *en bas* reiškia „apačia", panašiai kaip *le pays d'en haut* reiškia „kalnuota vietovė". Joks senosios (arba dabartinės) prancūzų kalbos žodynas neturi kitos reikšmės tam žodžiui; taip pat žodžiai *embaras, embarassée*, kuriuos Z. M. Čaikovskis atkuria iš Ch. Potvino sudaryto teksto, bet neranda teksto rankraščiuose, nereiškia „kreivas".[22] *Den bas* yra rašoma atskirais žodžiais bent viename iš dviejų P. Klimo naudotų rankraščių (šitaip perrašoma ir mūsų priede). Taip, Vilniaus miestas buvo kreivai pastatytas, bet *castrum curvum, krzywy gród* buvo kitas reiškinys. Iš esmės Z. M. Čaikovskis, įaudrintas 1938 m. archeologinių atradimų ant Bekešo kalno ir 1390 m. sudegintos Kreivosios pilies vietos paieškų, mums pučia netikslius filologinius dūmus į akis. Polemizuodamas su archeologais E. ir W. Hołubowicziais bei M. Morelowskiu, jis bando įrodyti, kad ir Jogailos skunde, ir G. de Lannoy tekste kalbama apie tą patį objektą – Kreivąją pilį arba miestą, kurį jis manė buvus dabartinio Vilniaus senamiesčio širdyje.

Netrukus po G. de Lannoy apsilankymų vienas Lietuvos didikas, Vilniaus katedros rėmėjas suteikia savo šeimos funduotam altoriui žemės sklypą Vilniuje. Ar Manvydas turėjo žemės prie Kreivosios pilies? Jerzy Ochmańskis sukūrė naują teoriją apie Kreivosios pilies lokalizaciją prie rusų miestelio (kur dabar stovi bernardinų vienuolynas). Pagrindas tai teorijai – 1422 m. Katedros Manvydų altoriui paskirtos žemės suteikimo aktas ir 1469 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio privilegija Vilniaus bernardinams.[23]

Manvydų altorius.
Vilnius, 1422-07-28

Ms: originalas neišlikęs; tekstas paimtas iš 1743 m. vyskupo Mykolo Zienkovičiaus vizitacijos akto.

Publikuotas du kartus, A. Jablonskis, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai", *Praeitis*, t. II, 1933, p. 403–404; KDKDW, Nr. 82a, p. 743–744. Duomenys ne visai sutampa su 1423 m. rugpjūčio 27 d. Vytauto Didžiojo išduotu Manvydo akto patvirtinimu (KDKDW, Nr. 86, p. 745, ir A. Jablonskis, „Nauji Vytauto laikotarpio dokumentai", p. 405).

[...] Proinde nos Albertus alias Moniwid, palatinus Vilnensis praefatum diem Domini eleemosinis et ceteris bonis operibus praevenire cupientes et pro corruptibilibus et caducis incorruptibiles et inmarcescibiles thesauros in futura vita comparare, credimus enim firmiter et nullatenus dubitamus, ea quae pro honore Omnipotentis Dei et sanctorum Eius in praesenti vita erogamus, in futuro saeculo centuplata et meliora invenire, nec tantum in futuro, imo adhuc in praesenti sanitate diuturna et rebus opulentioribus pro huiusmodi operibus poterimus abundare, unde capellam nostram circa ecclesiam cathedralem sancti Stanislai Vilnae constitutam et ad honorem Omnipotentis Dei et Beatae Virginis Mariae et specialiter sanctorum Adalberti et Georgii martyrum et sanctarum Hedvigis, Elisabeth et Mariae Magdalenae una cum nostris haeredibus eligimus sepulturam, in qua etiam, cum de voluntate Dei rebus humanis nos eximi contigerit et ut pro nobis et nostris haeredibus divina clementia, tanto uberius exoretur, nunc quidem pro sanitate, postea vero pro nostrarum salute animarum ipsam capellam et eius ministrum, qui pro tempore fuerit, dotamus possessionibus infrascriptis. [...] Item tres decimas cuiuslibet grani et seminis in villis nostris infrascriptis post araturas nostras proprias de agris cultis et in futurum Christo duce colendis, primam in Nowe Siolo alias Wieszniki super flumine Oszmiana, aliam in Mircliszki, tertiam in Dekszniany; **item hortum sub Castro Curvo circa ripam fluminis Vilna nuncupatum quem pro ministro capellae praedictae emimus**[24], cum omnibus et singulis utilitatibus proventibus, fructibus, redditibus, dominiis, iuribus, agris, pratis, campis, pascuis, sylvis, nemoribus, gais, mericis, boris, rubetis, mellificiis, pinetis, stagnis et aquarum decursibus ac quibuscunque aliis pertinentiis et appendiis universis ad ipsos homines tributarios et mellis datores spectantibus, quibuscunque vocabulis nominentur, nullis penitus exclusis, prout in suis metis, graniciis et ab antiquo longe lateque limitati sunt circumferentialiter et destinati, (sicut) praefatos homines tributarios et mellis datores nos et nostri praedecessores tenuimus, habuimus hactenus et possedimus, nihil iuris, dominii seu proprietatis in ipsis hominibus pro nobis et nostris successoribus penitus reservantes.

- - - - - - -

Atseit 1422 m., be produktų, Manvydas dovanojo savo altaristai ir „sodą, esantį prie Kreivosios pilies, ties Vilnios upės krantu". Po šito įterpimo toliau kalbama apie nuosavybę, priklausančią Manvydo duoklininkams (nors anksčiau apie žemę nekalbėta).

1423 m. Vytautas Didysis patvirtino Manvydo dovanas Vilniaus katedrai – kas turi kasmet teikti medaus ir įvairių grūdų dešimtines. Tačiau Vytauto dokumente nėra nė žodžio apie sodą prie Kreivosios pilies. Abu raštai išlikę vien 1743 m. vizitacijos akte. Vilniaus katedros dokumentų publikacijos sudarytojas kun. J. Fijałekas įtikinamai teigė, kad šis pergamentas buvo XVI a. klastotė, kurios pagrindas – Vytauto 1423 m. rugpjūčio 27 d. Varniuose išduotas Manvydo rašto patvirtinimas.[25] Dokumento originalo nebėra, o sakinio apie Kreivąją pilį nėra Vytauto patvirtinime (kuris irgi išlikęs tik tame pačiame XVIII a. vizitacijos akte). 1422 m. tekste įrašyti liudininkai nežinomi iš kitų šaltinių, o notariatas, kaip pareigybė, Lietuvoje XV a. trečiajame dešimtmetyje taip pat nežinomas. Tuo metu Bažnyčios globėjai dažniau dovanodavo daiktus ir produktus savo altoriams ir kunigams remti nei nekilnojamąjį turtą, kaip matoma iš dovanų Vilniaus pranciškonams.[26] Nurašyto dokumento autentiškumo gynėjai paklaustų: kam būtų buvę naudinga klastoti sodo prie pilies minėjimą, jei jis nėra tikra teksto dalis? Jei altoriaus ir pačios pilies seniai nebebūta, kam gi įrašyti porą melagingų žodžių apie jų ryšį? Tačiau XVI a. antikvarams kalba apie Kreivąją pilį dar buvo įdomi.

J. Ochmańskis pripažino, kad Manvydo „aktas" yra problemiškas, nors, jo nuomone, Vytauto patvirtinimo rašto, kuris pilies iš viso nemini, buvimas įrodo jo autentiškumą. Akivaizdu, kad tokiai argumentacijai trūksta logikos. J. Ochmańskis teigia, kad „*dokument ten zawiera w pełni autentyczne dane, gdyż jego treść daje się skontrolować za pomocą innych wiarygodnych dokumentów*".[27] Jei vieni duomenys autentiški, tai nereiškia, kad ir visi duomenys tikri. Be to, žymus lenkų istorikas įrodinėjo, kad 1469 m. Kazimieras kompensavo Jono Manvydo altoriaus fondui už sklypą, kuris buvo prie valdovo malūno. Ten bernardinai turėjo pastatyti savo vienuolyną.[28] Net jeigu vis dėlto 1422 ir 1743 m. minėtas Alberto Manvydo altaristai nupirktas sodas nėra dokumento klastotojo išmonė, ar galima jį tapatinti su 1469 m. minėtu Jono Manvydaičio sklypu prie malūno? Čia taip pat kyla klausimų.

Ką rašo karalius? Jis dovanoja bernardinams „vietą ir sklypą prie pat mūsų malūno ant Vilnios upės kranto. Kadaise ta vieta ir sklypas priklausė didingo pono Jono Manvydo, kadaise Vilniaus vaivados, koplyčiai ir altoriui; paskui [dovanojame žemę] pagal upės srovę pro gerbiamo Andriaus, Petro sūnaus, mokslo magistro ir teisių daktaro, Vilniaus arkidiakono[29], namą ir sklypą; iš ten toliau pagal tos pačios upės srovę pro didingo pono ir didiko Hermano, mūsų Vilniaus pilies globėjo arba *horodničiaus*, namą ir sklypą; toliau pro didiko Stanislovo Daugirdaičio, mūsų Vilniaus miesto globėjo arba *tijūno*, sodą ir sklypą; toliau pro velionio didingo pono Sangavo našlės didingos ponios Marinos namą ir sklypą; toliau pro tokio Damiaus namą kartu su gatve, kuri buvo už minėto didingo pono Manvydo altoriui priklausančio sklypo, taip kad einant plačiai, ilgai ir apskritai, [šioje vietoje lotyniško teksto autoriaus mintis neaiški. – Red. pastaba] pradėjus nuo mūsų malūno pagal upės srovę iki gatvės, kuri plečiasi į viršų aplink minėto pono Hermano namą ir aplink minėtus namus iki gatvės,

kuri veda iki malūno.“ Karalius žada atlyginti Manvydo altoriui ir didikams Hermanui ir Damiui už žemę, o kiti savininkai dovanojo savo sklypus bernardinams.

Pirmasis nekilnojamasis turtas yra Alberto Manvydo nupirktas *hortus*, sodas, o antrasis yra *area*, sklypas su pastatu arba vieta, kur galima statytis. Ar Manvydų altorius teturėjo tik vieną žemės sklypą / sodą Vilniuje? Į šį klausimą negalima atsakyti. Jei Manvydų altoriaus sodas ir patvirtintas bernardinų sklypas yra ta pati vieta, galima sutikti su J. Ochmańskiu, kad Kreivoji pilis buvo netoli dabartinio Užupio, nors ten nerasta jokių archeologinių didelės sunaikintos pilies ir nuniokoto kalno pėdsakų, o tokia lokalizacija nesutinka su Vokiečių ordino duomenimis apie veiksmus prie Neries, o ne ties Vilnia. Keista, kad ordinas nemini ir rusų miestelio, kuris išsiplėtė netoli būsimo bernardinų sklypo. Tačiau nėra prasmės kurti argumentų iš šaltinių tylos. Iš visų galimų lokalizacijų nei tradicinė (Trijų Kryžių kalnas), nei J. Ochmańskio sumanyta nėra visai įtikinamos; šaltiniuose nėra nieko (išskyrus bernardinų sąsają su Manvydų altoriaus sodu „prie Kreivosios pilies“), kas prieštarautų sunaikintos pilies buvimui ties dabartiniu Dainų slėniu.

PRIEDAI

I. Tiesioginiai šaltiniai – dalyvių sąskaitos, pranešimai

Henriko, Lankasterio kunigaikščio, sąskaitų knygos ištrauka, bylojanti apie 1390 m. Vilniaus užpuolimą.

Tekstas paimtas iš *Heinrich von Derby's Preussenfahrten 1390–1391 und 1392*, par. H. Prutz, Leipzig, 1893.

Compotus Richardi Kyngeston[30], thesaurarii domini Henrici comitis Derbye[31], pro viagio suo ordinato usque partes Barbarie et pro viagio suo eunti versus partes Prucie eundo, morando ibidem et redeundo, a 6 die Maii anno regis Ricardi[32] secundi 13 usque ultimum diem Aprilis proximo secuti anno eiusdem regis 14 per 360 dies utraque die computato [...].

Pono Henriko, Derbio grafo, iždininko Ričardo Kingstono įrašyta sąskaita už žygį iki barbarų krašto ir tą kelionę į Prūsiją ten ir atgal, ir už grafo buvimą tenai nuo karaliaus Ričardo II tryliktųjų metų gegužės 6 dienos [1390-05-06] iki kitų to paties karaliaus keturioliktųjų metų balandžio paskutinės dienos [1391-04-30], skaičiuojant iš viso 360 dienų [...].

[p. 49]

Et Andree Strowsburgh pro pane, farina et melle, sale et ovis per ipsum emptis a 5. die Sept. usque 11. diem eiusdem apud le Wylle sept. marc. 5 scot. Et per manus eiusdem pro 6 bullokes et 4 multonibus per ipsum emptis ibidem per tempus predictum, 4 marc. 17 scot. Et per manus eiusdem pro gallinis, pulcinis et aucis per ipsum emptis ibidem per idem tempus, 17 s.[33] pr. Et per manus Nichel Pruceman pro pane, farina, melle et sale per ipsum emptis ibidem, all. die Sept. usque 24. diem eiusdem mensis, 4 marc. 19 scot. 2 s, 5 d. pr. Et per manus eiusdem pro 7 bullokes et 12 multonibus una cum ovis, sale et sepis per ipsum emptis ibidem per tempus predictum, 8 marc. Et per manus eiusdem pro gallinis et 3 porcellis per ipsum emptis ibidem tempore predicto, 33 s. pr. Et pro 1 vacca empta per thesaurarium pro lacte habenda pro domino ibidem, 2 marc. pr. Et pro 7 capriolis per ipsum emptis ibidem tempore predicto, 25 s. 6 d.

[p. 50]

Et cuidam homini de Lettowe pro 2 pueris ab ipso emptis per dominum, 1 marc. pr. Et per manus domini Willelmi Chewworth pro nucibus per ipsum emptis ibidem pro

domino, 5 s. pr. Et par manus Heinrici Maunsell pro 1 multone per ipsum empto ibidem, 7 s. 6. d. Et per manus Johannis Codeworth pro 1 coverter pro le dressour et 1 magno secure per ipsum emptis ibidem, 6 s. pr.

[p. 97–98]

Cuidam valetto domini de Bourser eo, quod recepit vexillum primo super muro civitatis de Welle, 4 s. Cuidam homini de Prucia eo, quod invenit unum noche domini ibidem, 3 s. 4 d. Cuidam garcioni domini marescalli eo, quod presentavit dominum cum uno cursero ibidem, 13 s. 4 d. Diversis ministrallis magistri de Nyveland[34] facientibus ministralciam ibidem, de dono domini, 10 s. Cuidam valetto domini comaundour de Kerseburgh[35] presentanti dominum cum 1 cursero, 6 s. 8 d. Item 2 valettis prucianis de Reynete[36] existentibus cum domino per totam reisam circa tentoria sua, 2 noble[37], 2 flor.[38] 5 s. 4 d. Cuidam cryour domini marescalli ibidem de dono domini, 6 s. 8 d. Diversis mynours operantibus in quadam sue juxta castrum de Welle de dono domini, 66 s. 8 d.

Cuidam valetto magistri de Nyveland presentanti dominum cum 1 bove, 4 ovibus et 2 pavonibus ex parte dicti marescalli apud sedem de Welle, 6 s. 8 d. Cuidam gunnor sagittario coram domino ad tractum super murum castri de Welle, per manus domini Willelmi de Wyloby, 6 s. 8 d. Diversis engynours apud castrnm de Welle de dono domini per manus Grybbethorpe, 6 s. 8 d.

Vertimas

Pono Henriko, Derbio grafo, iždininko Ričardo Kingstono įrašyta sąskaita už žygį iki barbarų krašto ir už tą kelionę į Prūsiją ten ir atgal, ir už grafo buvimą tenais nuo karaliaus Ričardo II tryliktųjų metų gegužės 6 dienos [1390-05-06] iki kitų to paties karaliaus keturioliktųjų metų balandžio paskutinės dienos [1391-04-30], 360 dienos, skaičiuojant abi datas [...].

Andriui Strousburgui išmokėta 4 markės, 5 skotai[39] už jo rugsėjo 5–11 d. Vilniuje nupirktą duoną, miltelius, medų, druską ir kiaušinius; tuo metu tam pačiam išmokėta 4 markės ir 17 skotų už jo nupirktus 6 jautukus ir 4 avis; tuo pat metu tam pačiam išmokėta 17 prūsų šilingų už jo pateiktas vištas, viščiukus ir žąsis. Mikalojui Prucemanui išmokėta 4 markės, 19 skotų, 2 šilingai ir 5 pensai už jo rugsėjo 11–24 d. Vilniuje nupirktą duoną, miltelius, medų ir druską. Tuo metu tam pačiam išmokėta 8 markės už jo nupirktus 7 jautukus, 12 avių (vieną su ėriuku), druską ir taukus. Minėtu laikotarpiu jam išmokėta 33 prūsų šilingai už vištas, 3 paršelius. Išmokėta 2 prūsų markės už karvę,

kurią nupirko iždininkas, kad ponas galėtų pieną gerti. Taip pat jam tuo metu išmokėta 25 šilingai 6 pensai už 7 nupirktus ožius.

Išmokėta tam tikram Lietuvos vyrui 1 prūsų markė už du berniukus, kuriuos nupirko Ponas. Per poną Viljamą Čevortą ten pat išmokėta 5 šilingai už jo Ponui nupirktus riešutus. Per Henriką Maunselą išmokėta 7 šilingai 6 pensai už jo nupirktą avį. Per Joną Kodvortą išmokėta 6 prūsų šilingai už ten nupirktą kambariniui dovanotą antklodę ir 1 didelį kirvį.

Tam tikram pono Bourserio tarnaičiui išmokėta 4 šilingai už tai, kad pirmas paėmė vėliavą ant Vilniaus miesto sienos. Tam tikram Prūsijos asmeniui išmokėta 3 šilingai ir 4 pensai dėl to, kad ten surado pono šarvų detalę. Pono maršalo bernui 13 šilingai ir 4 pensai dėl to, kad ten ponui pristatė vieną žirgą. Įvairiems Livonijos magistro muzikantams, kurie ten grojo, išmokėta 10 šilingų iš Pono. Tam tikram pono Karaliaučiaus komtūro bernui išmokėta 6 šilingai ir 8 pensai dėl to, kad ten Ponui pristatė vieną žirgą. Taip pat dviem iš Ragainės kilusiems prūsų bernams išmokėta 2 nobliai, 2 florenai, 5 šilingai ir 4 pensai dėl to, kad viso žygio metu jie Ponui patarnavo jo palapinėse. Tam tikram pono maršalo šaukliui išmokėta tenais 6 šilingai ir 8 pensai iš Pono. Įvairiems minuotojams, dirbantiems tam tikroje apgulos mašinoje prie Vilniaus pilies, išmokėta 66 šilingai ir 8 pensai iš Pono.

Livonijos magistro bernui, kuris Vilniaus stovykloje nuo minėto maršalo Ponui privedė 1 jautį, 4 avinus ir 2 povus, išmokėta 6 šilingai ir 8 pensai. Tam tikram arbaletininkui, tarnavusiam šalia Pono, kuris traukė Vilniaus pilies sienos viršumi, išmokėta 6 šilingai ir 8 pensai per poną Viljamą Vilobį. Įvairiems inžinieriams prie Vilniaus pilies išmokėta 6 šilingai ir 8 pensai iš Pono per Grybetorpą.

1390-08

Vokiečių ordino Prūsijoje didžiojo komtūro ir didžiojo magistro pareigas einančio Konrado Valenrodo raštas Šv. Romos imperatoriui Vaclovui Liuksemburgiečiui.

Rs: Berlynas, GStAPK, Hochmeistersregistrant 1 a, p. 70.

Pub. *Codex Diplomaticus Prussicus, Urkundensammlung zur älteren Geschichte Preussens* [toliau – CDP], sud. J. Voigt, t. 4, Königsberg, 1857, Osnabrück, 1965, Nr. 80, p. 114–115; *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque cruciferorum*, sud. I. Zakrzewski, t. 2, Poznań, 1892, Nr. 23, p. 397.

Regi romano

Eynveldige befelunge und willigen dinst mit andachtigen gebete in Gote czuvor. Allirdurcht furste grosmechtiger allirgenediger herre, vor czitungen und nuwe mere deser lande begere ich euwer grosmecht gnade czu wissen, das nach rate unsere homeisters seliges gedechtnis und syner mitgebitiger, der obirste marschalk unde der Gebitiger von Liefflande mit etlichen andern gebitigern, Gote unserm herren czu lobe, und syner werden muter Marien czu dinste eyne lobeliche reise im lande czu Littawen han gethan, und sy mit hulffe unsirs herren ane allen merklichen schaden sint weder czu lande komen, als der marschalk mit syme heere obir die Nerige das Flys forthe, do slug her Herczoge Skirgaln[40] abe als man versteht wol Ic mann und vyng III Russche Herczogen und XI baioren, die uff deme selben forthe mit andern littawen lagen, und wolden den furth weren, und nam in II^{c} gesatelte pferde, und czogen vorbas mit den Heeren vor die Wille das Houphous im lande czu Littawen gelegen, als sie vor die Wille quamen, do lagen sy bis an den sechsten tag vor deme huse, das sy stormeten, und mit deme ersten czulawffe und storme gewunnen sy das hülczene Hus darinne sy wol I^{m} Menschen haben dirslagen und verbrant gutter Ryter und Fusgenger mit etlichen Russchen Herczogen und namelich eynen des Koniges van Polen Bruder genant Karigal.[41] Ouch haben sy uff deme selben Huse gefangen wol II^{m} Mensche iung und alt, also das sy vor der Wille vor und nach mitenander bleben legen V wochen ane II tage, und haben mit den II heeren do selbist im lande czu Littawen spo lange geheert und gebrant, und nach viel groser erbeit die sy hatten mit buchsen und werken vor den andern II husern, do schufen sie nicht, und kunden der huser nicht gewynnen, und musten von dannen czien, dorumb das es spete was in das Jar und durch unstetigkeit des weters, musten sy ilende czu lande czien, dorumb das sie mochten obir die wasser furthen, want die wasser begunden siuch sere czu dirgisen, und die wege bose czu werden, sy hetten anderswol lenger do vor bleben legen. Ouch haben viel littawen sich czu herczogen Witolde // nue in der reise und ouch vor der reise geworffen, die mit im ken Prussen in das land willighlich sint komen, als man versleet nach dunken, so ist der selben littawen mitenenader wol II^{m}, ane die, die noch hernoch czu im werden komen als man versleet, sunderlich thun ich euwer grosmechtige gnaden czu wissen, als von deme brieve, den ich nue eyn Jar gewest von euwern gande entpfing, an den konig von Polan geschriben, den selben brieff unser homeister seliges gedechtnis deme egeschriben konige von Polan by Graven Rudolf von Kyburg und kompthur czur Golube sante, und lis in im von euwer gnade wegen antworten un in muchte keyne antwort uff den selben euwern brieff von deme egeschriben konige von Polan weder werden, sunder also viel, das hersprach, her hette ouch als wol boten an euwer gnade czu senden, als unser homeister, als das euwern gnaden vor wol eigentlicher ist geschriben, Nue weis isch nicht, abe her uff den selben brieff eyne antwort habe getan mit boten ader mit brieven an euwer gnade ader nicht, sunder der Orden und dys arme land czu Prussen sitczet gar sorglich mit deme selben konige von Polan, in eyme sulchen, want das land czu Prusen mus grose koste von des Riches wegen czu Polan tragen, und sich tegelich vor den Polan swerlich besorgen, das sy icht dis land obirreyten und beschedigen. Hirumb allirgnedigster herre, bitte ich euwer grosmecht. Gnade, das ir den orden und dis arme land czu Prusen nemet in euwern gnedigen beschirm schuten und besorgunge, als euwer gnade bis her hat hethan, dorumb der gancze Orden vor euwer gesunt und glukhaftigen leben schuldig ist Got unsern herrn czu dirmanen und czu bitten. Sunderlich

bitte ich euwer grosmechtige gnade, abe imand an euwer gnade eyngerley rede uff den Orden welde brengen, das ir der geruchet nicht gloyben bis Das euwer gnade des Ordens antwort weder vorhore.

[Dalinis vertimas].

Romos karaliui [Vaclovui Liuksemburgiečiui]

[Dėl meilės Dievui ir tarnybos jo Motinai vyriausiasis ordino maršalas Prūsijoje kartu su Livonijos vadovais žygiavo Lietuvon, o Viešpačiui padedant, jie keliavo be didelės žalos.]

Maršalui su kariuomene persikeliant per Nerį, kunigaikštis Skirgaila, kaip suprantama, su 100 karių, 3 rusėnų kunigaikščiais ir 11 bajorų, kurie buvo su kitais lietuviais, ir mūsiškiai paėmė 200 balnotų žirgų nuo jų, prieš žygiuojant toliau su kariuomene link Vilniaus, kuris yra Lietuvos sostinė, o priartėję prie Vilniaus jie palaukė šešias dienas prie pilies, ją šturmavo ir pirmomis pastangomis jie užkariavo medinę pilį, ten nužudė 1000 žmonių ir sudegino gerų riterių, pėstininkų kartu su daugeliu rusų kunigaikščių; tarp jų būta vieno Lenkijos karaliaus brolio, vardu Karigaila. Taip pat toje pačioje pilyje jie paėmė nelaisvėn 2000 jaunų ir senų žmonių. Ties Vilniumi jie pasiliko be dviejų dienų penkias savaites su dviem kariuomenėmis, kurios taip ilgai kovojo ir degino Lietuvoje. Labai daug padirbę su patrankomis ir karo technika prie kitų dviejų pilių, nieko toliau neužkariavo, negalėjo tų pilių užimti. Jie turėjo iš ten pasitraukti, nes jau buvo vėlyvas metų laikas ir dėl blogo oro jiems reikėjo grįžti į savo kraštą, kol dar galėjo keliauti upėmis, kol vandenys nepradėjo šalti ir keliai blogėti; kitaip jie būtų pasilikę toliau. Taip pat daug lietuvių buvo pabėgę pas kunigaikštį Vytautą prieš šį žygį ir taip pat žygio metu, o jie noriai pasitrauke Prūsijon su juo; kaip suprantama, jų būta 2000.

[Toliau skundžiamasi dėl Lenkijos karaliaus diplomatinių žingsnių prieš ordiną. Konradas Valenrodas prašo imperatorių maloniai ginti vargšės Prūsijos žemės interesus.]

1390-12-08, Bönhof

Vokiečių ordino Prūsijoje didžiojo komtūro ir didžiojo magistro pareigas einančio Konrado Valenrodo raštas visiems krikščionims, ypač riteriams, kuris byloja apie Lenkijos karaliaus Jogailos skundus prieš ordiną; jis mini Lietuvos kunigaikščio Karigailos nužudymą Vilniaus medinėje [Kreivojoje] pilyje ir teigia, kad ordinas dėl to nekaltas.

Rs: Berlynas, GstAPK Ordensfoliant 2a, p. 39 [senoji signatūra – Hochmeisterregistrant Nr. I, p. 73].

Pub. CDP, t. 4, p. 119–120.

Ein offin briff der hern Rabano mite wart gegeben.

Allen christgelowbigen sundirlich herren, rittern, knechten, steten und gemeinlich allen, dy desin kenwurtigen briff seen, horen adir lesen. Wir bruder Cunrad von Walrode[42], groskompthur Deutsches ordens und an des homeistes stat, empieten unsern dintslichin willen zcu aller behegelichkeit zuvor. Erbaren liben herren besundern frunde. Euwer liebe tun wir zcu wissen, das der koning von Polan[43] sere mit unserm ergsten umbeget und teglich dornoch stet wy her den orden beschedigen und beschemen mochte. Nuwlich im herbstmonde[44] nest vorgangen eine sampnunge gehat habe und das land zcu Prewsen als wir von warhaftigen gewarnet wurden meynete zcu obirreiten und beschedigen wider recht und alleine unser homeister seliger[45], sine mitgebitiger und wir uff allen tagen dy wir mit im und mit den seinen gehalden haben, im das recht allewege geboten haben und noch hewtisttages bieten an deme uns allewege genuget hette und noch genugen solde mochte wirs von im bekomen, so mochte uns doch ny noch von im noch von den seinen recht geschen und ouch heutistages nicht mag widerfaren. Ouch ist uns zcu wissen wurden das her vorgenante koning von Polan sere obir uns claget, sprechende das man herczoge Karigal seim bruder tot das houpt abeslagin, in selben gevirteilt und gesleifft solde haben. Doe sprechen wir czu und vorantwurten uns, das her uns unrecht doran tut und des nicht geschen ist. Wann do der obirste marschalk Deutsches ordens[46], der gebitiger von Liflande[47] und andir gebitiger vor der Wille woren und dy störmeten und im ersten czulowffe und storme das holczin hus gewonnen, in dem gelowfte und gedrenge wart der selbe herczog dirslagen, unwissens das in nymand kandte. Is ist uns zcumole leide das her geslagen ist , uns were vil liber und frömlicher gewest, das her lebinde gefangen were wurden, wan unser gefangin die in Littawen gefangin sein, die man uns noch durch Got noch umb gewonlich gelt noch ouch umb andir gefangen zu lozen gebin wil ein grosern trost do von entphangen hettin, wan sie liechte deste ee ledig weren wurden. Hirumb liben herren und frunde, ewir aller liebe und fruntschaft bitten wir mit lawterm flise ab ymand yngerlei rede clagende obir den orden ewer liebe vorbrechte, das ir der durch Got nicht geloubet und den orden bis an uns vorantwurtet. [Sunderlich das ir Got und das recht anseet und dem konig von Polan nicht enreit und den ewern des nicht gestattet, noch im holfe tut, noch tun laset obir den orden. Wann der orden dorumb her gesatczit ist, das her wider dy Littawen und heiden vechte und dy christenheit mere, das her ouch von Gotis gnaden getruwlich bis her getan hat und noch tut und alleine der orden von seynem anbeginne einen rechtin offin krig mit Littawen und Russin habe gehat und noch habe und der orden mit der crone zcu Polan andirs nicht dan libe und gut wisse einen ewigen vorsegilten frede mit ir habe, so wil doch der konig sie wider recht vorteidingen und vorteidinget und das reich zcu Polan wider recht wil mit dem orden zcu samen hengen. Dorumb liben herren und frunde nemet den orden in ewer behelpunge und nemet dorumb das lon von Got.] Gegeben zcum Benhofe[48] an unser Frowin Tag Concepcionis.[49]

Vertimas

Atviras laiškas, pateiktas ponui Rabanui, kai išėjo.

Visiems krikščionims, ponams, riteriams, ginklanešiams, miestams ir apskritai visiems, kurie klausys arba skaitys šį raštą.

Mes, brolis Konradas Valenrodas, didysis Vokiečių ordino komtūras, eidamas didžiojo magistro pareigas, žada savo norą patarnauti visais atvejais.

Garbingasis, mylimas pone, ypatingas mūsų drauge,

Mes norėtume, kad Jūs žinotumėt, kad Lenkijos karalius elgiasi labai šlykščiai su mumis ir kasdien mes sužinome, kaip jis norėtų kenkti ir pažeminti mūsų ordiną. Neseniai praėjusį rudenį [rugsėjo mėnesį] jis turėjo susirinkimą, galvojo, kaip mus įspėjo patikimi žmonės, užpulti Prūsijos žemę ir kenkti be jokių teisių; ir velionis mūsų didysis magistras vienas su savo pavaldiniais ir su mumis kiekvieną dieną, kai mes su juo ir saviškiais kalbamės, visaip prašome teisės ir ligšiolei to prašome, kad jis saugotų taiką su mumis, ir mes norėtume turėti taiką su juo [...].

Taip pat mes sužinojome, kad minėtas Lenkijos karalius mus labai skundžia, sakydamas, jog mes nužudėme jo brolį kunigaikštį Karigailą, ketvirčiuodami jį, ir nešėme jį viešai. Todėl mes sakome ir atsakome, kad karalius mums daro neteisybę ir nieko tokio nebuvo. Kai Vokiečių ordino vyriausiasis maršalas, Livonijos vadovas ir kiti vadovai buvo ties Vilniumi, šturmuodami [pilį] pirmajame užpuolančiame būryje medinę pilį užkariavo, tas pats kunigaikštis žuvo kilus sumaišėiai ir sąmyšiui, niekam apie tai nežinant. Mums ypač gaila, kad jis žuvo; mums būtų buvę maloniau ir naudingiau, jeigu jis būtų paimtas gyvas nelaisvėn, nes turėjome viltį, kad galėtume mūsų Lietuvoje laikytus belaisvius atgauti, padedant arba Dievui, arba paprastiems pinigams, arba išmainant kitus belaisvius.

Todėl, mylimi ponai draugai, mes prašome visos Jūsų meilės ir draugystės, jei girdėsite bet kokius viešus gandus ir skundus prieš ordiną, jų dėl Dievo neklausyti ir ordiną apginti... [Toliau kovodamas prieš lietuvius ir pagonis, gindamas krikščionis, kaip ligšiol daro atvirame kare su lietuviais ir rusėnais, ordinas norės tik amžinos taikos su Lenkijos Karalyste. Prašoma padėti ordinui, už tai uždirbama Dievo padėka.]

Duota Bonhofe per Dievo Motinos nekaltojo prasidėjimo šventę.

1416 m. Konstancos Visuotinės Bažnyčios suvažiavime pristatytas Jogailos skundas prieš Vokiečių ordiną.

Codex Epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, parengė A. Prochaska, Krakow, 1882, p. 1009–1010.

XXII. Patratis igitur talibus, tandem ad hoc devenerat res, quod ipse magister cum fratribus suis tantam multitudinem diversorum principum catholicorum, asserens nos paganos adunavit congregando, quantam nunquam ordo ipsius dicitur adunasse, et cum magistro Lyvonie ac exercitibus fratrum nostrorum quas a nobis per circumvenciones suas seperaverint, circumvallaverunt Wilnam, qui locus est insignior in partibus Litwanie, in quo tria castra sunt situata, quorum unum vocatur Curvum castrum, in quo multa millia armatorum et aliorum nobilium et communium hominum utriusque sexus tam pro defensione castri quam eciam pro refugio et conservacione fuerunt collecta. In quo castro dominus Casimirus[50] princeps christianissimus, frater noster germanus carissimus, capitaneus ibidem fuerat constitutus. Et ulterius in eo castro tanta, ut premittitur, fuit multitudo armatorum, quod per potenciam ipsum acquiri non fuit possibile, nisi prodicio fraudis intestine in eodem latenter fuisset procurata. Per quam prodicionem, dum inimici ad debellandum castrum predictum irruerent, incendia multa facta sunt in eo, sedicionesque maxinae surrexerunt inter existentes in castro; et exinde facta fuit talis commocio, quod nullus scivit quod agere debuit, inimici autem favore et connivencia proditorum castrum intrant, homines irnprovisos interimunt; ibique tanta strages circa excidium eiusdem castri est commissa, quod multa milia hominum de insigni prosapia tam principum, quam nobilium, quam eciam plebeiorum utriusque sexus fuerunt miserabiliter interempta. Ubi tunc predictus frater noster germanus princeps christianissimus dum de eodem castro ad aliud inferius castrum confugere voluisset per inimicos detentus ad magistrum ordinis fuit ductus; saltim miserabiliter et flebiliter truncatus capite in confusionem et pudorem nostrum et nostri sangvinis sempiternum. Quibus ad huc parvum fuit eundem principem fratrem nostrum carissimum tam impie tamque crudeliter interimere, se in contumeliam creatoris nostri et contra miseracionem humane modestie de corpore mortuo ludibria facere presumebant, caput eiusdem fratris nostri ad phalangam longissimam seu lanceam valde altam impositum per castra exercituum suorum ignominiose deferentes. Et sicut Abel a Cayn sic iste princeps iustissimus ab iniustis, innocens a nocentibus interemptus est et occisus. Et quis est qui audivit talia quod taliter principes tractari deberent; cum eciam horridum esset bestiarum, brutorum aut canum cadavera taliter tractari. Ecce apparet ipsorum sanctitas, qualiter grati sunt de conversione nostra et qualiter conversos ad fidem susciperunt principes, et quomodo multa et innumerabilia milia hominum ad baptismum sunt secuta; nec in eo est dubium, quod quemadmodum fecerunt huic fratri nostro carissimo, et nobis, si possent facere eandem facerent et peiora [...].

Vertimas

Taip padarius, pagaliau reikalas taip išsirutuliojo, kad pats magistras su broliais surinko tokią gausybę įvairių katalikų kunigaikščių, teigdami, kad mes pagoniai esame. Sakoma, jog tiek daug [karių] ordinas dar nebuvo subūręs, o kartu su Livonijos magistru ir mūsų broliu, kuriuos apgaule jie buvo atskyrę nuo mūsų, kariauna jie apgulė Vilnių, kuris yra žymiausia Lietuvos vieta, turinti tris pilis, kurių viena *Kreivoji* vadinasi. Ten daug tūkstančių ginkluotų vyrų ir kitų kilmingų ir prastų žmonių, tiek vyrų, tiek moterų, susirinko pilies ginti ir savęs saugoti ir gelbėti. Toje pilyje ponas Kazimieras, labai krikščioniškas kunigaikštis, mūsų mylimiausias brolis, buvo vadovas. Toliau ten pilyje būta tiek daug ginkluotų vyrų, kad nebūtų buvę įmanoma užkariauti tą tvirtovę, jei nebūtų ten kilusi vidaus apgaulės išdavystė. Dėl tokios išdavystės, priešams puolant minėtos pilies užkariauti, gausybė gaisrų kilo ir

didžiausia sumaištis prasidėjo tarp pilyje esančių žmonių; dėl to siautė didelis sąmyšis, niekas nežinojo, ką reikia daryti, o priešai įžengė pilin išdavikams juos remiant pagalba; tokiam įvykiui nepasiruošę žuvo. Tiek žmonių žuvo prie išėjimo iš pilies, kad liūdnai buvo išnaikinta keletas tūkstančių aukštos kilmės žmonių, tiek kunigaikščių, tiek didikų, [kurie] žuvo kartu su liaudim, vyrais ir moterimis. Kai mūsų minėtas brolis, labai krikščioniškasis kunigaikštis, panoro pabėgti iš tos pilies į žemesniąją, jis buvo pagautas ir atvestas pas ordino magistrą; tačiau jam buvo liūdnai ir gedulingai nukirsta galva. Mums ir mūsų palikuonims amžinai tai išliks gėda ir nelaimė. Jiems neužteko taip begėdiškai ir žiauriai nužudyti tą kunigaikštį, mylimiausiąjį mūsų brolį, nes įžeisdami mūsų Kūrėją ir negerbdami žmogiškojo padorumo jie drįso juoktis iš lavono, negarbingai nešdami per pilį pro karių minią mūsų brolio galvą, pasmeigtą ant labai ilgo stiebo arba itin aukštos ieties. Kaip Kainas nužudė Abelį, taip neteisingieji ir kaltieji nužudė ir sunaikino tąjį teisingiausiąjį, nekaltą kunigaikštį. Kas gi yra girdėjęs, kad taip elgiamasi su kunigaikščiais? Argi nebūtų baisu taip elgtis net su žvėries, gyvulio arba šuns lavonu? Taip pasireiškia šventumas tų, kurie taip džiaugiasi mūsų krikštu, taip priima į Tikybą atsivertusius kunigaikščius ir esą džiaugiasi, kaip daugelis nesuskaičiuojamų tūkstančių žmonių priėmė krikštą. Negali būti jokių abejonių, kad tie, kurie šitaip pasielgė su mūsų mylimiausiu broliu, taip ar net žiauriau pasielgtų ir su mumis, jeigu tik turėtų tokią galimybę...

1422 m. lenkų byla prieš Vokiečių ordiną, pristatytą popiežiaus Martyno V nuncijui Antanui Zenui (Antonio Zeno).

Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque cruciferorum, sud. Dzialynski, t. 2, Poznań, 1855, p. 232–233.

Vicesimus testis Reverendus pater dominus Sbigneus de Oleschnicza sedis apostolice prothonotarius etatis tringinta trium annorum vel circa citatus jurator productus ut supra die xix mensis novembris anno quo supra. Super LXXVII articulo[51] interrogatus respondit vera esse contenta in ipso articulo. Et hoc dixit se scire pro tanto quia pater ipsius testis tunc temporis quando dicti fratres molestabant ipsum dominum regem Polonie in partibus Lythwanie et dampna inferebant eidem erat capitaneus ducatus Lythwanie[52] et ipse testis audivit ex ore patrui et patris sui, qui narrabant ista fuisse ut in articulo continentur. Et dixit ipse quod tempore quo dominus Kazimirus, frater prelibati domini regis in ipso articulo nominatus fuit decollatus per ipsos fratres quidam patruus suus erat in castro civitatis Wilne et vidit ipsum decollari et duci ad decollandum et hoc narravit ipsi testi. Addiciebat eciam ipse testis se a multis sepe et sepius audivisse a dicto suo patruo et a multis alys, quod dicto tempore // dum ipsi fratres expugnarent civitatem Wilne ceperunt unum castrum eiusdem civitatis, quod vocatur castrum curvum in quo quidem castro comprehenderant quatuordecim milia personarum, quas omnes gladio interemerunt partim eciam captivaverunt et idem castrum succenderunt et multis combusserunt et abcidebant mamillas mulierum proicientes illas versus murum alterius castri in quo erant multi Poloni, dicentes, defendite Poloni vestros christianos' et de premissis dixit esse veram credulitatem communem opinionem et reputacionem ymmo et pro notorio haberi tam ab incolis Regni Polonie quam ipsius ducatus Lythwanie.

Vertimas

Dvidešimtasis liudininkas – gerbtinas tėvas Ponas Zbignevas Olešnickis, apaštalų sosto pronotaras, 33 metų arba apytiksliai tiek metų amžiaus, pakviestas liudyti kaip anksčiau įrašyti liudininkai tų pačių metų lapkričio 19 d.

Dėl 77 straipsnio liudininkas atsakė, [kad] straipsnio medžiaga esti tikra. Pasak jo, jis žino, kad tai tiesa, nes, minėtams broliams Lietuvos krašte kenkiant ir skriaudžiant patį poną Lenkijos karalių, paties liudininko tėvas tenai ėjo Lietuvos kunigaikštystės gubernatoriaus pareigas, o pats liudininkas girdėjo iš dėdės ir tėvo, kurie kalbėdavo apie tai, kaip teigta straipsnyje. Jis pasakė, kad jo dėdė buvęs Vilniaus pilyje tada, kai straipsnyje įvardytam minėto Lenkijos karaliaus broliui, ponui Kazimierui, ordino broliai nukirto galvą; dėdė pamatė, kaip tas žmogus buvo išvestas, kad jam būtų nukirsta galva, ir apie tai kalbėjosi su liudininku. Tas pats liudininkas pridūrė, kad labai dažnai girdėdavęs iš dėdės lūpų ir daugelio kitų, kad, ordino broliams užpuolus Vilniaus miestą, ordinas užkariavo vieną to miesto pilį, vadintą Kreivąja Pilimi, kur jie pagrobė 14 000 žmonių ir juos visus nužudė kardu, o dalį jų paėmė nelaisvėn; o pačią pilį padegė ir daugelį žmonių sudegino, o moterims nupjovė krūtis ir metė jas prie kitos pilies sienos, kur buvo daug lenkų, rėkdami „Ginkite, lenkai, savo krikščionis". Jis pasakė, kad apie tuos dalykus bendra nuomonė ir garsas [sklido] tiek Lenkijos karalystėje, tiek Lietuvos kunigaikštystėje.

II. Pirmieji naratyviniai šaltiniai: Vokiečių ordino, Anglijos ir Lenkijos karalystės duomenys.

Wigand von Marburg*, Chronik, *SRP II, p. 643 (pagal J. Długošui padarytą vertimą į lotynų kalbą).

Dehinc veniunt prope Willam, primumque Ragnitarum[53] vexillum pertransivit aquam, ubi quidam miles, Johannes de Lutam[54] fuit occisus; impugnantes castrum ligneum cito vicerunt, ubi inter multos occisos quidam rex nomine Karigal interfuit. Et accipiunt christiani multa bona in castro. Pons fit trans Nergam[55], et multi cum negociis veniunt ad exercitum de paganis et ut christiani mutuo negociantur. Dux Conradus[56] cum telo occiditur; steteruntque v septimanis in continuo agone nocte dieque et pugna, et ex utraque parte multi sunt occisi; dumque se converterunt ad partes, captivati et occisi sunt ultra 7000 pro maiori parte paganorum. Et Lyvoniensis, qui huiusmodi facta fecerat, ad sua, Wytaud et Sameyten et Pruteni quilibet in terram suam rediere.

Vokiečių kalbos originalas: Dornoch zogen sie vor die Wille, die belegten sie und stormeten sie und gewonnen das holtzen hausz, do den mancher todt bleib, der konig Korigal bleib todt. Dornoch machten sie eine brucke uber dy Narwe[57] und nomen vil guts; do wart auch herzog Conradt erschossen. Dornoch zogen sie vor Ald Cauen, nomen gefangen und schlugen todt bey 7000 Man, woren 5 wochen ausz.

Vertimas į lietuvių kalbą – Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė R. Jasas, Vilnius, 1999, p. 199.

Iš ten jie atžygiuoja prie Vilniaus, ir ragainiečių vėliava pirmoji persikėlė per vandenį. Ten buvo nukautas vienas riteris – Jonas iš Liutamo. Šturmuodami greitai paėmė medinę pilį, kur tarp daugelio užmuštųjų buvo ir karalius, vardu Karigaila. Ir laimi krikščionys pilyje daug turto.

Per Nerį pastatytas tiltas, ir daug kas iš stabmeldžių ateina į kariuomenę prekybos reikalu ir, kaip ir krikščionys, prekiauja vieni su kitais.

Kunigaikštį Konradą nužudė strėlė. Ir stovėjo [krikščionys] 5 savaites be paliovos, dieną naktį susiremdami kautynėse ir mūšiuose, ir abiejose pusėse buvo daug nukautų. O kai pasuko [žygiuoti] į savas šalis, buvo paimta į nelaisvę ir užmušta daugiau kaip 7000 žmonių, daugiausia stabmeldžių. Ir livonietis, kuris šitame žygyje pasidarbavo, sugrįžo į savo kraštą; Vytautas ir žemaičiai, ir prūsai – kiekvienas į savo žemę.

Vokiškas originalas: Paskui jie atžygiavo prie Vilniaus ir jį apgulė; šturmavo ir paėmė jie medinę pilį, kur daugelis žmonių žuvo, įskaitant karalių Karigailą. Paskui jie pastatė tiltą per Narvą [*turėtų būti*: Nerį] ir paėmė daug prekių; kunigaikštis Konradas buvo nušautas. Paskui jie atžygiavo prie Senojo Kauno[58], kur paėmė nelaisvėn ir nužudė 7000 žmonių per 5 savaites.

Thomas Walsingham, *Historia brevis ab Eduardo I ad Henricum V.*

[SRP II, p. 793]

Anno 1390. Dominus Henricus comes de Derby per idem tempus profectus est in le Pruys, ubi cum adiutorio marescalli dictae patriae et cuiusdam regis, vocati Wytot, devicit exercitum regis de Letowe, captis quatuor ducibus et tribus peremptis, et amplius quam trecentis de valentioribus exercitus supradicti pariter interemptis. Civitas quoque vocatur Will, in cuius castellum rex de Letowe nomine Skirgallo confugerat, potenti virtute dicti comitis maxime atque suorum capta est. Namque qui fuerunt de familia sua, primi murum ascenderunt et vexillum eius super murum, ceteris vel torpentibus vel ignorantibus, posuerunt. Captaque sunt ibi vel occisa quatuor milia plebanorum, fratre regis de Poleyn inter ceteros ibi perempto, qui adversarius nostri fuit. Obsessumque fuit castrum dicte civitatis per quinque hebdomadas, sed propter infirmitates, quibus vexabatur exercitus, magistri de le Pruys et de Lifland noluerunt diutius expectare. Facti sunt christiani de gente de Lettow VIII. Et magister de Lifland duxit secum in suam patriam tria millia captivorum.

Vertimas

Tomas Volsingemas, *Trumpa istorija nuo Eduardo I iki Henriko V.*

1390 metai. Tuo pat metu ponas Henrikas, Derbio grafas, išvažiavo į Prūsiją, kur su to krašto maršalo ir tam tikro karaliaus, vardu Vytautas, pagalba jis nugalėjo Lenkijos karaliaus kariuomenę, paėmė 4 kunigaikščius nelaisvėn, nužudė 3 kunigaikščius, kartu sunaikino daugiau nei 300 drąsių minėtos kariuomenės karių. Galinga savo ir savo karių stiprybe minėtasis grafas užkariavo miestą, pavadintą Vilnius, kurio pilyje Lietuvos karalius, vardu Skirgaila, buvo suradęs prieglobstį. Jo kariaunos nariai pirmi užlipo ant sienos ir ten pastatė grafo vėliavą, kitiems sustojus, nežinant, ką daryti. Tenai paimta nelaisvėn arba nužudyta 4000 vietinių kartu su Lenkijos karaliaus broliu, mūsų priešu. Minėto miesto pilis apgulta buvo penkias savaites, bet dėl sunkumų, kuriuos išgyveno kariuomenė, Prūsijos ir Livonijos magistrai atsisakė toliau laukti. Aštuoni lietuviai pakrikštyti, o su savimi į savo kraštą Livonijos magistras išvedė 3000 belaisvių.

***Spomniki mieszane, Monumenta Poloniae Historica III,* Lwow, 1878, Warszawa, 1961, p. 229.**

Item anno 1390 cruciferi cum duce Witoldo A., decore terre Litwanie, die sancti Augustini Wilnam cicrumvallerunt et Krzivi grod cremaverunt, et multis ibidem militibus necatis eciam igne suffocatis, et Kazimiro alias Conigal interfecto.

Vertimas

Taip pat 1390 metais, šv. Augustino dieną [08-28], kryžiuočiai kartu su kunigaikščiu Vytautu A[leksandru], garbingu Lietuvos žemės sūnumi, apgulė Vilnių ir nuniokojo Kreivąją pilį ugnimi. Tenai daugelis karių žuvo, net ugnimi uždusę; Kazimieras, kitaip Karigaila vadinamas, žuvo.

Joannis Dlugossii,* Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber decimus, 1370–1405, *par. D. Turkowska, Warszawa, 1985, p. 184–185. Kursyvu įrašytos tekstos dalys paimtos iš J. Dlugošo rankraščio paraščių.

Ponit autem Vithawdus dux stativa sua et gencium suarum ex Lithwanis et Ruthenis adunatarum prope castrum curvum, magister Prussie a parte fluvii Vilna[59] versus Poloniam et villam Ponari[60] capituli Vilnensis spectante, magister Livonie post fluvium Vilna versus villam Miszeholi[61]. Necdum vis aliqua ex castris hostilibus fieri in obsessos cepta, Lithwani et Rutheni, qui fideles regi putabantur, in favorem Withawdi ducis et ex eius subordinacione castrum curvum Vilnense incendunt. Cuius conflagracio cum ex irrupcione hostili non posset inhiberi, Kazimirus alias Korigal dux, frater Wladislai Regis Polonie germanus, ex medio incendio fugere cepit, ab hostibus tamen in magna multitudine castrum incensum circumsistentibus vivus capitur et e vestigio decollatur; cuius capite ad altam hastam hostes imposito Polonis, qui superius castrum vilnense defendenbant, ad perterrendum eos illud ostendunt simulque monent, ut rege eorum occiso se et castrum illis dedant. Polonis autem, quamvis in castro

curvo per propriorum fraudem prodito, de suis Polonis, Lithwanis et Ruthenis quatuordecim[62] prope milia vidissent aut flamma voratos esse aut hostili gladio cecidisse, terrorem huiusmodi verbis et factis irridentibus et aspernantibus, continue fiebant nocte et interdiu in castrum per bombardarum fulmina proiecciones, ex quibus castrenses muri ad unius iactum sagitte comminuti et solo equati sunt. *Capitaneus autem Vilnensis Clemens*[63] *aliquam speciem instaurati muri obsidentibus obiecturus, cuttes in ea loca suspendi ordinavit, ut laxo cutium sinu omnis tormentorum ictus elusus frustraretur. Occisus tunc est in parte cruciferica Algardus comes de Hoensteyn.*[64] Fuisset autem eadem sors de castro superiori vilnensi, que et de curvo, sequta, nisi Poloni omnia obsessorum munera inter se partiti, Lithwanos et Ruthenos propter vehementem suspicionem ea obire vetuissent. Ubi etiam tanta Polonorum animositas et constancia effulsit, ut locum omnem per machinas nudatum et demollitum in die et nocte stando, corpora ad omnia bombardarum tormenta muri loco exponerent, et hostes foramine huiusmodi ad castrum summis conatibus irrumpere satagentes, prohiberent, sed et locum interfecti cuiuslibet illico alter vivus supergrediebatur. *Duabus itaque rebus Poloni maxime resistebant: una, exteriorem terra, fimo et corrigiis peccorinis obstruentes pro diruto murum; altera, quod in occisorum loca succedendo, erupcione eciam subita in opera hostium et custodias hostes quam infestissime lacessebant. Omni enim arte efficacior necessitas non usitata modo presidia, sed quedam eciam nova admovit, reficiendo dirutos muros pellibus animalium, que et missilia et tormenta impune exciperent.* Propter quod utrisque pro Victoria magnopere adnitentibus sub obsidionis tempore, quod a festo sancti Iohannis Baptiste usque ad feriam sextam post sancti Michaelis duravit.

Vertimas

Tačiau kunigaikštis Vytautas įrengė savo ir savo suvienytų lietuvių ir rusėnų genčių stovyklą prie Kreivosios pilies; Prūsijos magistras įrengė savo stovyklą prie Neries upės į Lenkijos ir Vilniaus kapitulai priklausančio Panerių kaimo pusę, o Livonijos magistras savąją įrengė už Neries upės Maišiagalos kaimo link. Kol dar priešai pilių buvo neapgulę, lietuviai ir rusėnai, kurie buvo laikomi ištikimais karaliui, sudegino pilį kunigaikščio Vytauto naudai, kad karaliui ji nebepriklausytų. Kilus gaisrui, kurio nebuvo galima sustabdyti, puolant priešams, kunigaikštis Kazimieras (kitaip vadintas Karigaila), tikras karaliaus Vladislovo brolis, pradėjo bėgti per vidurį gaisro, tačiau didelė gausybė priešų apgulė degančią pilį ir jis buvo jų paimtas gyvas nelaisvėn, ir jam nukirsta galva; jo galvą, ant aukštos ieties pasmeigtą priešais, parodė Aukštutinę pilį ginantiems lenkams, kad pastarieji nuogąstautų ir, žinodami, kad karalius žuvo, jiems perduotų pilį. Nors lenkai matė, kaip saviškiai išdavė Kreivąją pilį ir vos ne 14 000 savų lenkų, lietuvių ir rusėnų arba liepsnomis nugalėta, arba priešų kardu nužudyta, tačiau jie juokėsi, naikindami tokiais žodžiais ir veiksmais sukeltą baimę. Dieną naktį priešų arbaletai šaudė ugnį be perstojo pilies link, ir nuo vieno jų smūgio pilies sienos buvo sunaikintos, sulygintos su žeme. *Tačiau, siekdamas priešams parodyti tam tikrą, tarsi remontuotą, sieną, Vilniaus vadovas Klemensas įsakė kailius kabinti tose vietose, kad kankintojų smūgiai būtų veltui prieš neįtemptus kailius. Iš kryžiuočių žuvo Hohenšteino grafas Algardas.* Aukštutinę Vilniaus pilį būtų ištikęs panašus likimas kaip ir Kreivąją, jei lenkai, pasidaliję visas apgultųjų dovanas, būtų uždraudę lietuviams ir rusėnams taip daryti dėl stipraus įtarimo. Lenkai aiškiai parodė tokią didelę drąsą ir tvirtumą, kad kiekvieną karo įrankiais nuniokotą arba sugriautą vietą gynė savo kūnais, stovėdami dieną naktį visur, kur patrankos sieną daužydavo; taip jie trukdė priešams, bandantiems didžiausiomis pastangomis tokiu būdu įlįsti per tarpą į pilį; žuvus vienam gynėjui, kitas gyvas užimdavo jo vietą. *Lenkai labai priešinosi dviem būdais, pirma, sunaikintose vietose išorinę sieną užklodavo žeme, gyvulių išmatomis ir kailiais; antra, pakeisdami nužudytus kolegas, jie sugebėjo labai grėsmingai pulti priešus, net kai priešai užpuldavo labai netikėtai. Būtinybė yra veiksmingesnė už bet kurį įgūdį ir jai esant pritaikomos ne tik įprastos priemonės, bet ir tam tikros naujovės, atnaujinamos nuniokotos sienos gyvulių kailiais, į kuriuos atsitrenkia skraidantys ginklai ir puolimai be žalos.* Todėlei, abiem pusėms be galo stengiantis laimėti pergalę, apgultis tęsėsi nuo Šv. Jono Krikštytojo šventės iki pat penktadienio po Šv. Mykolo šventės.

J. Posilge, *Chronik des Landes Preussen, 1360–1419.*
[SRP II, p. 165–166]

Und von dannen czog der marschalk, als im die Schiff qwomen unde sich usrichten, vor die Wille. Und machten czwu brucken obir die Nerye und belogen das hus myt dryn heren: die von Lyfflant mit eyme here, Wytowt mit den Sameyten und Littowen, der vil qwomen czu im gevlogen, mit dem andern, und der marschalk mit den von Pruszen mit dem dritten here. An dem virden tage *septembris* qwomen sie vor die Wille und richtin czu ere buchszen, bliden und tumeler, und shtormeten das obirste hus mit craft und gewonnen is obirhoupt. Us deme husen woren bobin II millia mensche gefangen und geslagen, und das fur wart so gros, das mit enander do vortarb, wend grose kouffenschatz dorynne was, und die lute alumb doryn woren geflogen, das unczelich was, dy dorynne vortorbin und vorbranten. Dy andern huser worin gar wol bemannet mit geschosse und buchszin, und wertin sich vintlichen also, das man dovor lag vumff wochen ane czwene tage, und kunden der ander husen nicht gewynnen. In deme here was genug futers und spyse von fleysche und mels, das dy Littowen und Samaythin czufurten; man mochte sicher von dem here rytin bynnen sechs mylen und holen, was man bedorfte, ungehindert. Ouch woren vele Dutscher und Polan uf deme huse, dy sich deste menlicher wertin; sie weren ane houpt hinweg gelouffen, were das rechte hus gewonnen von den herren von Prussen. Nu was das pulver also gar verschossen und ander ding vorthan, das man davon muste czin.

Ouch was der herre van Lantkastel von Engelland mit aldo, der vil guter bogenschutczin hatte, dy gar wol totin,

und her ouch gar menlich mit den sinen, und qwam czu groszim geschefte die reyse, nemlich als das obirste hus wart gewonnen. Und also alle ding wol volant woren mit der hulfe und willen des herren, do czogin sy weder heym czu lande, und vorloren nicht me wen XXX man dy reyse, die do worden geslagen und irschossen.

Vertimas

Iš ten atvyko maršalas, priplaukė su laivu ir sustojo prie Vilniaus. Jie pastatė du tiltus per Nerį ir apgulė pilį trimis kariuomenėmis: viena iš Livonijos, antroji kariuomenė – Vytautas su žemaičiais ir lietuviais, kurių daug pabėgo pas jį; o trečiąją kariuomenę sudarė maršalas su prūsais. Rugsėjo ketvirtą dieną šitie priėjo prie Vilniaus, priešais jį įrengė savo arbaletus, laidynes ir katapultus. Su jėga jie šturmavo Aukštąją pilį ir ją visai užkariavo. Iš pilies daugiau kaip du tūkstančiai žmonių išvesti nelaisvėn ir nužudyti, ir tokia didelė buvo ten baimė, kad visi susimaišė [?], bet pilyje buvo daug vergų ir žmonės žuvo šen ir ten, o tai neapsakomas dalykas, kiek žuvo ir sudegė. Kitos pilys gerai buvo aprūpintos skraidančiais ginklais ir arbaletais ir taip priešiškai nusiteikusios, kad kariai jas buvo apgulę be dviejų dienų penkias savaites, negalėdami užkariauti nė vienos iš jų. Kariuomenė buvo pakankamai apsirūpinusi maistu, mėsa ir grūdais, kuriuos lietuviai ir žemaičiai atnešė; žmonės galėjo saugiai joti šešias mylias nuo stovyklos ir ieškoti ko jiems reikia be trukdžio. Pilyje būta daug vokiečių ir lenkų, kurie elgėsi drąsiai, ir būtų grįžę laisvi, jeigu Prūsijos kariai būtų užkariavę [Vilnių].

Anglijos Lankasterio ponas ten buvo ir turėjo daug gerų lankininkų, kurie nužudė gausybę vyrų, o jis kaip ir saviškiai buvo labai drąsus ir daug padarė žygyje, būtent užkariaudamas Aukštutinę pilį. Kai viskas pasibaigė, jis grįžo namo su ponų pagalba ir pagarba; jie buvo praradę daugiausia 30 vyrų, kurie žuvo arba buvo sušaudyti žygio metu.

Franciscani Thorunensis Annales prussici (941–1410)
[Torunės pranciškono Prūsų metraščiai].
[SRP III, p. 164–165]

Eodem tempore marscalcus fuit cum magno exercitu ante Vilnam et cum eo dominus de Lankasten Anglicus, qui cum suis venerat per mare circa festum Laurentii. Et similiter iverunt ibidem illi de Livonia et Wytaut cum Zamaytis. Et ceperunt primum castrum Vilne non muratum et interfecerunt multos; sed murata castra non obtinuerunt. Et fuit longa reysa, ita quod illi de Thorun exiverunt in vigilia Laurentii et redierunt in vigilia Symonis et Jude.

Vertimas

Tuo pat metu [1390-08-10] maršalo būta kartu su didele kariuomene ties Vilnium, o su juo taip pat buvo anglų Lankasterio kunigaikštis, kuris buvo atplaukęs [Prūsijon] kartu su savo vyrais iš užjūrio apytiksliai šv. Lauryno dieną. Panašiai ten jojo Livonijos kariai ir Vytautas su žemaičiais. Pirma jie užėmė Vilniaus nemūrinę pilį, daugelį nužudė, bet mūrinių pilių neužėmė. Šis žygis tęsėsi taip ilgai, kad, išjoję dieną prieš šv. Lauryno dieną [08-09], toruniečiai grįžo dieną prieš šv. Simono ir Judo šventę [10-27].

Dietmar von Lubeck, *Chronik.*
[Dytmaro iš Liubeko kronika]
[SRP II, p. 164–165]

Altohant darna in ener somerreyse weren se in Lettowen vor der Wille mit alto vele luden unde wolden de Wille winnen; doch kunden se des nicht vortbringen. Se deden groten schaden unde nehmen groten schaden; wat so van ratscope dar brachten, dat schoten se tomale entwey. Uppe deme slote was de koning van Polen, unde hadde wol veer dusent weraftich daruppe, unde dar en was nehmen Lettowen mede, wente den Lettowen lovede he nicht

Vertimas

Paskui jie dalyvavo vasaros žygyje Lietuvoje ties Vilnium su daugeliu vyrų, norėdami Vilnių užkariauti, bet to padaryti negalėjo. Jie darė ir patys patyrė daug žalos [...]. Pilyje buvo Lenkijos karalius su 4000 karių, ir jis būtų galėjęs pasiimti lietuvių, bet jis lietuvių nemėgo.

Epitome annalium prussicorum cantabrigiensis.
S. C. Rowell, „Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upės?“, *Istorijos šaltinių tyrimai,* 2008, t. 1, p. 80.

Anno Domini m cccxc was die grosze reyse ken der Wille, do das Crumme hus gewonnen wart, und in der reise was mete der here von Lankasten, der do koning wart czu Engeland.

Vertimas

Viešpaties 1390 metais įvyko didelis žygis Vilniaus link, kur Kreivoji pilis užkariauta; šiame žygyje dalyvavo ir Lankasterio kunigaikštis, kuris [vėliau] buvo Anglijos karalius.

III. Vėlyvesni LDK naratyviniai šaltiniai

Lietuvos metraščio antrasis sąvadas, Krasinskio rankraštis.
Полное собрание русских летописей (toliau – ПСРЛ), Москва, t. 35, 1980, p. 137.

I poide taki knjazj velikii Vitovt k gorodu k Vilni svoim voiskom, i ostupjatj gorod Vilnju i počnutj napervei dobyvati Krivogo horoda, i pozbili gorod Krivyi puškami; togdy nemci ubili knjazja Skirgaila Olkgirdoviča. A ot korolja polskogo zastava byla ljadskaja na Vysokom gorode, i ne pustili v gorod knjazja Vitovta. I knjazj velikyi Vitovt Krivyi gorodok vjzemši i zemlju Litovjskuju zvoevavši i opjatj vernulsja v Nemcy.

Vertimas

Taip didysis kunigaikštis Vytautas atvyko su savo kariais ties Vilniaus miestu ir apgulė Vilniaus miestą, ir pradėjo pirma šturmuoti Kreivąją pilį, ir nuniokojo Kreivąją pilį su patrankomis. Paskui vokiečiai nužudė

kunigaikštį Skirgailą Algirdaitį. O Lenkijos karaliaus lenkaičių įgula, buvusi tuomet Aukštojoje pilyje, pasiliko ir kunigaikščio Vytauto į pilį neįsileido. Didysis kunigaikštis Vytautas, paėmęs Kreivąją pilį ir nuniokojęs Lietuvos žemę, sugrįžo pas vokiečius

Bychovco kronika, ПСРЛ, Москва–Ленинград, t. 32, 1975, p. 147.

Y poyde paki kniaź Witolt ko horodu Wilni so wsimi siłami, i ostapił horod Wilniu, i nacznet dobywaty Krywoho horoda y puszkami bity; ywział horod Krywy, a ladskoy że zostałsia, u Wysokom tohda horode suszczy, y ne pustysza w horod kniazia Skirgayła. Y kniaź Witolt, wzemszy Krywy horod y zemlu zwoiewawszy, y paki wozwratyłsia w Nemcy.

Vertimas

Kunigaikštis Vytautas su visomis pajėgomis vėl iššygiavo ir apgulė Vilniaus miestą, ir pradėjo šturmuoti Kreivąją pilį ir šaudyti iš patrankų. Paėmė Kreivąją pilį, o lenkų įgula, buvusi tuomet Aukštojoje pilyje, pasiliko ir kunigaikščio Vytauto į pilį neįsileido. Didysis kunigaikštis Vytautas, paėmęs Kreivąją pilį ir nuniokojęs kraštą, sugrįžo pas vokiečius.

[p. 146–147]

Y kniaź weliki Śkirgayło, słyszaczy welikoho kniazia Witolta iduczy z woyski, y sobrał siłu swoiu litowskoiu welikuiu y ruskuiu, y poyde protyw welikoho kniazia Witolta, y stanet Skirgayło z woyskom swoim opołczywszysia, y pereszed Wellu stanet na poli na Szeszkinach. A kniaź weliki Witolt z siłami nemeckimi obozom y z dały z hory pryszoł na Skirgayła, y poczali nemcy z puszok bity na woysko Skirgayłowo, y mnoho u woysku Skirgayłowom pobili. Y ne wterpeli woyska Skir/ /gayłowy puszok nemeckich y poczali bihaty, y woysko Witoldowo za nimi honili y bili, y mnohoie mnożestwo ich wbili, a innyi sami w rece Welli potonuli.

A kniaź weliki Skirgayło sam perepłył reku, y wteczet na Krywy horod, y kniaź weliki Witold obohnał ieho na Krywom horode. A Krywy horod bi bo derewenny; y radyli nemcy kniaziu welikomu Witoltu, aby w horod z deł ne bił, bo dey niczoho ne wczynisz horodu derewennomu, y lepiey każyte bit z puszok w horu. Y kniaź weliki Witolt dela zakopał na hore Turjey, na kotoroy kniaź weliki Gidymin tura zabił, y dla toho tuiu horu Tureju zowut, y kazał bity w horu Krywuiu, hde ż nemało toie hory Krywoie y z hordoniami otbił, y ludi na horode strachom oderżymi biachu. A w tot czas kniaź welikij Witolt szturm prypustył i ostatok horoda wział, y kniazia Sirgayła poymał y wo wenzeniie wział, y horod Krywy sożoh, y seł sam na Wilni y na Welikom kniastwi Litowskom.

Vertimas

Didysis kunigaikštis Skirgaila, girdėdamas didįjį kunigaikštį Vytautą atžygiuojant su kariuomene, sutelkė dideles savo lietuvių ir rusų pajėgas ir patraukė prieš didįjį kunigaikštį Vytautą. Stojo Skirgaila su savo kariuomenės pulkais ir, persikėlęs per Nerį, apsistojo Šeškinės lauke, o didysis kunigaikštis Vytautas su vokiečių pajėgomis, su gurguole ir su patrankomis nusileido nuo kalno, [puolė] Skirgailą. Pradėjo vokiečiai iš patrankų šaudyti į Skirgailos kariuomenę ir daug ką Skirgailos kariuomenėje užmušė; Skirgailos kariuomenė neatsilaikė prieš vokiečių patrankas ir leidosi bėgti, Vytauto kariuomenė vijosi iš paskos ir mušė, ir nukovė jų didelę daugybę, o kiti patys nuskendo Neries upėje.

O didysis kunigaikštis Skirgaila pats vienas perplaukė upę ir pasislėpė Kreivojoje pilyje. Ir didysis kunigaikštis Vytautas pasivijo jį Kreivojoje pilyje. Vokiečiai patarė didžiajam kunigaikščiui Vytautui nešaudyti į miestą iš patrankų, nes tuo mediniam miestui nieko nepadarysi, o geriau liepkite šaudyti iš patrankų į kalną. Ir didysis kunigaikštis Vytautas įkasė patrankas Tauro kalne, ant kurio didysis kunigaikštis Gediminas buvo nudėjęs taurą ir dėl to tas kalnas vadinasi Taurakalnis. Įsakė šaudyti į Kreivąjį kalną ir nemaža to Kreivojo kalno su užtvaromis nuvertė, ir pilies žmones apėmė baimė. O tuo metu didysis kunigaikštis Vytautas pradėjo šturmą ir užėmė likusiąją pilies dalį, sučiupo kunigaikštį Skirgailą ir uždarė jį kalėjime, ir Kreivąją pilį sudegino, ir ėmė valdyti Vilnių ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

Stephen C. Rowell
Lithuanian Institute of History

What does the early written record tell us about the site of the Crooked Citadel (*Castrum Curvum*)?

Summary

This article examines the earliest written record dealing with the Crooked Citadel in Vilnius. We have chronicles from Prussia, Poland and Lithuania, the wardrobe accounts of Henry Bolingbroke, who joined Vytautas of Lithuania and the Teutonic Knights in their 1390–1391 raids against Lithuanian castles and towns, a complaint made against the Teutonic Order to the Council of Constance in 1416 by King-Supreme Duke Jogaila and documents from the Vilnius Chapter Archive, which are of dubious authenticity or otherwise difficult to interpret. The citadel (often referred to as a castle or even a town) appears in the surviving record only from the time of its destruction. The epithet 'curvum' (crooked, twisted) was applied to it first in Latin in 1416 by Jogaila; the German 'crumme' was used to describe it in a chronicle compilation after 1430. The earliest sources call it the wooden castle, or (mistakenly in the Vilnius context) the upper castle. The article reviews two Polish theories (from 1938 and 1979) raised by Z. M. Czajkowski (proposing a new and unfounded interpretation of the text of Guillebert de Lannoy) and J. Ochmański (based on cathedral endowment records) respectively. Original texts with a Lithuanian translation and/or summary and brief explanatory notes are provided in an appendix.

[1] Visą istoriografinių šaltinių apie Kreivąją pilį tyrimą žr. **S. C. Rowell**, Kreivasis miestas (Kreivoji pilis). Istorinių šaltinių analizė. Istoriografijos tyrimas, 2008, Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcijos archyvas, Nr. T-53.

[2] Literatūros apie 1390 m. įvykius iš tiesų nemažai. Verta paminėti **J. Voigt**, *Geschichte Preussens von des ältesten Zeiten*, t. 5, Königsberg, 1832, p. 539–549; **F. Koneczny**, „Polityka Zakonu nienmieckiego w latach 1389 i 1390", *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Hist.-Filozof. Akademji Umiejętności*, Nr. 24, 1889, p. 266–273, 303–311; **Z. Ivinskis**, „Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.", *Vytautas Didysis 1350–1430*, sud. P. Šležas, Kaunas, 1930, Vilnius, 1988, p. 35–37.

[3] **Wigand von Marburg**, *Chronik*, sud. T. Hirsch, *Scriptores rerum prussicarum*, [SRP] II, Leipzig, 1863, p. 658: *„exeuntque et in loco antiqui castri in monte viriliter invadunt christianos"*.

[4] Ten pat, p. 429–800. Vertimas į lietuvių kalbą – **Vygandas Marburgietis**, *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė R. Jasas, Vilnius, 1999.

[5] Plg. **R. C. Finucane**, *Soldiers of the Faith: Crusaders and Moslems at war*, London–Melbourne, 1983, p. 103; **P. Görlich**, *Zur Frage des Nationalbewusstseins in östdeutschen Quellen des 12. bis 14. Jahrhunderts*, Marburg, 1964, p. 180–193.

[6] Tai sužinome iš miesto karo ataskaitų, *Kriegsbuch,* kurią cituoja T. Hirschas, SRP II, p. 165, nuor. 2.

[7] SRP III, p. 164–165.

[8] SRP III, p. 164–167.

[9] **Joannis Dlugossii**, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus 1370–1405*, parengė D. Turkowska, Varsaviae, 198), p. 184–186.

[10] Apie J. Długošo kūrybinius metodus žr. **P. Dymmel**, „Uwagi nad historią tekstu w autografie Annales Jana Długosza", *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Prof. Januszowi Bieniakowi...*, sud. A. Radziminski ir kt., Toruń, 1997, p. 468; **W. Semkowicz-Zarembina**, „Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji "Annales"", *Dlugossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, d. 1, sud. S. Gawęda (*Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 561, Prace historyczne,* sąs. 65), Kraków, 1980, p. 269–278.

[11] **Joannis Dlugossii**, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus 1370–1405*, p. 184. Mūsų priede pakraščio teksteliai įrašyti pasvirusiu šriftu.

[12] Panašiai kalba Vygandas Marburgietis (p. 642), Johanas Posilgė (p. 165) ir Konradas Valenrodas (laiške imperatoriui Vaclovui).

[13] **J. Ochmański**, „Krzywy gród wileński. Próba lokalizacji", **J. Ochmański**, *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn, 1986, p. 85 (perspausdintas ir pataisytas, 1-asis leidimas: *Zapiski Historyczne*, Nr. 36, 1979, p. 57–66).

[14] **M. Stryjkowski**, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, Warszawa, 1846, t. 1, p. 370, 372, 373; t. 2, p. 89–90.

[15] *Wohnung, Wohnsitz, Palast, Burg, Familie*: **B. Henning**, *Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, Tübingen, 1998, p. 164.

[16] **J. F. Niermeyer**, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden–New York–Köln, 1993, p. 155: *„walled-in town, not being a city; castle; rampart surrounding a monastery; episcopal city; fortified royal residence"*; daugiskaita *castra – imperial* arba *royal court. Civitas* turi panašią reikšmių įvairovę – ten pat, p. 183–184. Kitas žodis, turintis panašių reikšmių – *castellum*. Todėl visi bandymai suprasti savaip arba naujai, kas ta užpuolama Vilniaus vieta, telkiant filologinius argumentus – tuščiažodžiavimas.

[17] **А. М. Сахаров**, „О термине «город» в источниках XVI в.", *Общество и государство феодальной России. Сборник статей, посвященный 70-летию академика Льва Владимировича Черепнина*, Москва, 1975, p. 162–166.

[18] *Scriptores rerum prussicarum*, t. II, 1863, p. 662–711.

[19] Lietuvos dailės muziejaus archyvas, B-5, R 291. Žr. **B. R. Vitkauskienė**, „Pamirštas Vilnius. Iš Vilniaus pilių tyrinėjimų istorijos", *Lietuvos pilys*, t. 3, Vilnius, 2008, p. 14–20.

[20] Tekstas pateiktas pagal **P. Klimas**, „Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–1414 ir 1421 metais)", *Praeitis*, t. 2, 1933, p. 152. Jis naudojosi dviem pagrindiniais XVI a. (?) rankraščiais iš privačios grafų Lannoy bibliotekos ir Briuselyje esančios Karališkosios bibliotekos – ten pat, p. 95–100. Jo tekstas geresnis už Z. M. Čaikovskio naudotą 1878 m. spausdintą Ch. Potvino redakciją su modernizuota rašyba.

[21] **B. R. Vitkauskienė**, „Pamirštas Vilnius", p. 15.

[22] Pvz. **F. Godefroy**, *Dictionnaire de l'ancienne langue franēaise et de tous ses dialectes du IXe au XVe siēcle*, Paris, 1892.

[23] **K. Jablonskis**, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai", *Praeitis*, t. II, 1933, p. 403–404, 405, perspausdinti *Kodeks Dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* [toliau – KDKDW], sud. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1948, Nr. 82a, p. 743–744; Nr. 86, p. 744–745.

[24] Nuo šios vietos įterpta žemės ir žemdirbių dovanojimo / pardavimo aktams tipiška formuluotė, nors Manvydas perduoda Katedrai savo žmonių tarnybą, o ne visą jų nuosavybę.

[25] Ten pat, p. 744.

[26] **S. C. Rowell**, „Winning Their Living by Remembering the Dead? Franciscan tactics and social change in fifteenth-century Vilnius", *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas, Vilnius, 1999, p. 104–115.

[27] **J. Ochmański**, „Krzywy gród wileński. Próba lokalizacji", p. 87.

[28] KDKDW, Nr. 264, p. 303–306.

[29] Andrius Goskovičius, Vilniaus pirklio (bajoro?) Petro Goskovičiaus sūnus, 1481–1491 m. Vilniaus vyskupas.

[30] Ričardas Kingstonas (Richard Kingston) – Henriko Bolingbroko iždininkas, vėliau, 1400–1402 m., karališkojo dvaro koplyčios dekanas, Kolčesterio arkidekanas, 1405–1406 m. karaliaus garderobo valdytojas.

[31] Henrikas Bolingbrokas (Henry Bolingbroke) – Derbio grafas, Lankasterio kunigaikštis (1367-04-03–1413-03-20), 1399–1413 m. Anglijos karalius, karaliaus Eduardo III anūkas, Gando kunigaikščio Jono (John of Gaunt) sūnus. Apie jo 1390 m. žygį Prūsijoje ir Lietuvoje – **F. R. H. Du Boulay**, „Henry of Derby's Expeditions to Prussia 1390–1391 and 1392", *The Reign of Richard II*, sud. F. R. H. Du Boulay, C. M. Barron, London, 1971, p. 153–172.

[32] Ričardas II (1367-01-01–1400-02-17) – Anglijos karalius (1377–1399), karaliaus Eduardo III anūkas, Eduardo, Juodojo kunigaikščio, sūnus. Henrikas Bolingbrokas jį nuvertė nuo sosto. Anglijoje metai skaičiuojami oficialiai nuo valdovo žengimo sostan (Ričardas tapo karaliumi 1377-06-22).

[33] S, *solidus*, šilingas = 12 pensų, 20 šilingų = 1 svaras, libra.

[34] Livonijos magistras Wennemar de Brueggennei, 1389–1401 m.

[35] Karaliaučiaus komtūras (kartu eitos ir didžiojo Prūsijos maršalo pareigos) Engelhard Rabe, 1387-03–1392-11-16.

[36] Ragainė, Ragnit.

[37] Noblis (*Noble*) = pusė anglų markės, trečdalis anglų svaro.

[38] Florenas = pusė noblio.

[39] Prūsijoje 1 markė = 24 skotai arba 720 pinigų, 1 skotas = 30 pinigų; **P. Spufford**, *Handbook of Medieval Exchange*, London, 198), p. 283.

[40] Jogailos brolis ir vietininkas Lietuvoje Skirgaila – **J. Nikodem**, „Rola Skirgiełły na Litwie do 1394 roku", *Scripta Minora*, t. II, red. B. Lapis, Poznań, 1998, p. 83–129, apie jo buvimą Vilniuje – p. 113–114. Apie Skirgailos kovą su kryžiuočiais prie Kauno žr. Vygando kroniką, SRP II, p. 642. Šio teksto tyčia ar netyčia nesuprato J. Ochmańskis, teigdamas, kad čia kalbama apie Vilniaus užkariavimą. Anot istoriko, šis tekstas patvirtina Bychovco kronikos žinių apie kautynių Šeškinės laukuose autentiškumą – „Krzywy gród wileński, próba lokalizacji", p. 85.

[41] Kazimieras Karigaila, Algirdo sūnus, Jogailos tikras brolis, Mstislavo kunigaikštis – **J. Tęgowski**, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, p. 145–147.

[42] Konradas Valenrodas (Konrad von Wallenrode) – Vokiečių ordino didysis komtūras (1387-03-25–1391-03-12), didysis magistras (1391-03-12–1393-07-20). Anksčiau magistro pareigas ėjo Konradas Zelneris (Konrad Zoellner von Rotenstein, 1382-10-02–1390-08-20), miręs 1390 m. rugpjūčio 20 d. ties Vilniumi.

[43] Jogaila.

[44] Rudens mėnuo, t. y. rugsėjis arba spalis.

[45] Konradas Zelneris.

[46] Engelhardas Rabė (Engelhard Rabe von Wildstein) – didysis maršalas ir Karaliaučiaus komtūras (1387-03-24–1392-11-16).

[47] Žr. nuor. 34.

[48] Bonhofas – kaimas į pietvakarus nuo ordino sostinės Marienburgo (dab. Malborko).

[49] Nekaltojo prasidėjimo šventė – gruodžio 8 d.

[50] Jogailos brolis Karigaila gavo krikšto vardą Kazimieras – **J. Tęgowski**, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, p. 147.

[51] Šiame straipsnyje (*Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque cruciferorum*, t. II, p. 43–44) minimi 1394 ir 1404 m. Vokiečių ordino puolimai prieš apsikrikštijusius lietuvius, kai buvo sudegintos bažnyčios ir nužudytas kunigaikštis Kazimieras. Tiksliai apie Kreivąją pilį pačiame straipsnyje nekalbama. Liudininkai patvirtino kaltimus prieš ordiną (plg. Sieradzės vaivados Jokūbo atsakymą (p. 249), Lenkijos karalystės maršalo Zbignevo duomenis (p. 261–262) arba Krokuvos vyskupo Alberto parodymus (p. 294).

[52] Jaška Olešnickis – 1390–1392 m. LDK gubernatorius, Krokuvos karių vadovas.

[53] Ragainiečiai, kurių komtūras buvo Johanas Rumpenheimas (Johann von Rumpenheim, 1384–1392-11-19).

[54] Jonas iš Liutamo (John de Loudeham) – anglų riteris, atvykęs į Prūsiją kartu su Henriku Bolingbroku. Jis žuvo ties Nemunu 1390 m. rugpjūčio 28 d., **W. Paravicini**, *Die Preussenreisen der europäischen Adels*, t. I, Sigmarinen, 1989, p. 125.

[55] Nerga, Nerige – Neries upė.

[56] Neaišku, apie kurį lietuvių (?) kunigaikštį Konradą čia kalbama. **J. Tęgowski**, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, p. 213–216, teigia, kad tai negali būti Tautvila Kęstutaitis, kuris žuvo po 1395 m., nors J. Dlugošas jį mini tarp 1390 m. Vilniuje žuvusiųjų. Kitas Konradas, Vaidoto Kęstutaičio sūnus, atseit žuvo 1390 m., bet Prūsijoje, o ne prie Vilniaus – ten pat, p. 203–204.

[57] Turėtų būti Nerga, Neriga (Neris), o ne Narevo upė (rytų Lenkijoje).

[58] Apie kautynes ties Senuoju Kaunu žr. išn. 11.

[59] Vilnios upė. Kartais tekstuose Vilnia supainiojama su Nerimi (Vilija), kaip matome Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1500-02-27 suteikties akte – KDKDW, Nr. 549, p. 467.

[60] Paneriai, priklausę Vilniaus kapitulai nuo 1390-05-15 (KDKDW, Nr. 30) – kaimas ties Neries upe, į pietvakarus nuo Vilniaus pilių.

[61] Maišiagala – miestelis 25 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus.

[62] Pasak Jogailos skundo, „daug tūkstančių", *multa millia*, žuvo; J. Posilgė mini per 2000 aukų; K. Valenrodas kalba apie 1000 žuvusių, 2000 belaisvių, Vygandas Marburgietis skaičiuoja 7000 nukentėjusiųjų, oficialus 1422 m. lenkų skundas mini 14 000, *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque cruciferorum*, t. II, p. 232.

[63] Klementas Moskožovskis – Lenkijos Karalystės kanclerio pavaduotojas 1387–1402 m., Sanoko vietininkas 1398–1400 m., miręs 1408 m. Jogaila jį pagyrė už Vilniuje suteiktas paslaugas: „*nam circa defensionem castri nostri Wilnensis in circumvallacione per emulus nostros, cruciferos de Prussia et Liflandia nuper habita intentum se reddidit et omnemode diligentem; Dei quidem precipue ipsiusque Clementis presidio et studio ipsum castrum Wilnense extitit conservatum*" (Opatow, 1390-12-04) – SRP II, p. 643, nuor. 1892.

[64] Algardas Hohenšteinas žuvo Visevalde, netoli Kauno, 1391 m., pasak Vygando Marburgiečio, SRP II, p. 644. Vienas Hohenšteino grafas, ordino Osterodės komtūras, buvo Vytauto brolio Butauto krikštatėvis.